

บทที่ 2

มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้อง

บทนี้เป็นการสำรวจแนวความคิดของนักปรัชญาร่วมสมัยชาวฝรั่งเศส มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ในประเด็นความรู้และอำนาจ ตลอดจนแนวความคิดของบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโลกาภิวัตน์ โดยมโนทัศน์ทั้งสามจะเป็นแนวความคิดหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ภายในวิทยานิพนธ์ ในระดับปรากฏการณ์นั้น แนวคิดของฟูโกต์และคนอื่นๆ ที่เกิดขึ้น เป็นการทำความเข้าใจกับตัวเองผ่านการตีความเพื่อที่จะถูกใช้เฉพาะภายในตัวบทนี้เท่านั้น และจำต้องตระหนักด้วยว่า ความเข้าใจฟูโกต์ในตัวบทนี้หาได้ปรารถนาจะนั่งอยู่ในดวงใจหรือเชื้อเชิญฟูโกต์ให้ประทับองค์ลงร่างแต่ประการใด ตัวบทนี้จะนำเสนอความคิดของฟูโกต์และของคนอื่นๆ ใน 6 ประเด็น¹ ได้แก่

2.1 มิเชล ฟูโกต์กับการกำหนดมโนทัศน์

2.2 การทำความเข้าใจ (ไม่) เข้าใจมโนทัศน์ของมิเชล ฟูโกต์

2.3 อำนาจ

2.4 ความรู้

2.5 โลกาภิวัตน์

2.6 จุดเชื่อมต่อของมโนทัศน์ทั้งสาม

¹ ตัวบทนี้ได้เลือกใช้วิธีการเล่าบรรยายสร้างโครงเรื่อง (plot) เพื่อสร้างกรอบความคิดของฟูโกต์อย่างเข้าใจและ/หรือตีความขึ้นมา ผ่านการเล่าเป็นเรื่องราวและสร้างแนวคิดแต่ละประเด็นขึ้นมาจากข้อมูลประกอบที่หลากหลายโดยไม่นิยมความเป็นต้นฉบับหนังสือของฟูโกต์เป็นพื้นฐาน หรือกระทั่งนิยมแนวคิดฟูโกต์เป็นพื้นฐานทั้งหมด ด้วยเหตุที่ หากมีคนอย่างฟูโกต์มาถกกันขัดกันระหว่างความคิดเราและตัวของเรา การเคลื่อนย้ายพลังความต้องการใหม่ๆ เพื่อการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่เป็นของตัวเองก็จะกลายเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ และตัวของฟูโกต์เองก็คงจะไม่ปรารถนาหรือคาดหวังให้ใครมาเข้าใจในตัวเขาแต่อย่างใด เพราะการกระทำดังกล่าวสำหรับฟูโกต์แล้ว การเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เท่ากับเป็นการเข้าไปจัดระบบ ระเบียบ ความคุม ในเรื่องนั้นในรูปของวาทกรรมชุดหนึ่ง หรือการกระทำความรุนแรงต่อสิ่งนั้นนั่นเอง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์, 2543, หน้า 12) อีกทั้งในตัวบทนี้ได้กำหนดมโนทัศน์เรื่องโลกาภิวัตน์ขึ้นมาจากแนวความคิดของบุคคลต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการมองการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ดังนั้นแนวความคิดที่เกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ในตัวบทนี้ ฟูโกต์จึงไม่จำเป็นที่จะต้องเห็นด้วยแต่ประการใด

2.1 มิเชล ฟูโกต์กับการกำหนดมโนทัศน์

การมีสำนึกที่เคร่งครัดทางทฤษฎีสายสังคมและมนุษยศาสตร์ในการกำหนดแนวความคิดหรือมโนทัศน์ (concepts) ของตนก่อนที่จะลงมือทำวิทยานิพนธ์นั้นเป็นเรื่องที่ควรพิจารณา การมีทฤษฎีหรือแนวคิดอาจกลายเป็นเรื่องที่เราเชื่อว่าจะสามารถจะทำทุกอย่างภายใต้กรอบคิดแบบเดียวกันทั้งหมด โดยนัยยะสำคัญของแนวคิดหรือทฤษฎีที่เน้นว่าเป้าหมาย (ends) ของการใช้แนวคิดหรือทฤษฎีหนึ่งๆ เป็นสิ่งซึ่งวิธีต่างๆ (means) ในตัวบทควรประพฤติและมีหน้าที่จะต้องบรรลุไปให้ถึงอย่างมีเหตุผลสอดคล้องภายในตัวเอง แต่อย่างไรก็ตามวิธีที่ถูกจัดสร้างผ่านพหุตัวตนภายในตัวของผู้ประพันธ์ประกอบกับภายใต้บริบทอันเฉพาะเจาะจงของกรณีศึกษา (case study) กลับกลายเป็นเรื่องที่สั้นคลอนเป้าหมาย ในแง่กระบวนการที่จะต้องไปให้ถึงตามแบบที่ควรจะเป็น ความขัดแย้งหรือลัดกันภายในวิธีจึงกลายเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ อันนำไปสู่การคัดกรอง ทบทวนสมมติฐานต่างๆ หรือกระทั่งสนับสนุนทฤษฎีแนวคิดนั้นๆ ในที่สุด

การบริโภคนิยมทางทฤษฎีทางตะวันตกที่นำเสนอแนวความคิดรวบยอดหรือมโนทัศน์ (concept) มักเป็นเรื่องที่ถูกเรียกร้องโดยทั่วไปก่อนกระบวนการทำวิทยานิพนธ์ (เจตนา นาควัชระ, 2546: 103) ซึ่งเป็นการกำหนดเอาทฤษฎีในฐานะวัตถุที่ถูกเล็งเอาไว้ก่อนแล้วว่าจะต้องถูกศึกษา (a theory assumes a prior objectification) (Michel Foucault, 1982: 209) ซึ่งมิเชล ฟูโกต์ได้อธิบายว่า การทำความเข้าใจในความคิดหรือทฤษฎี (ในการตีความของเรา) ด้วยกระบวนการทางเหตุผล (rationalization) อย่างเหมารวมเช่นนี้เป็นสิ่งที่อันตราย แนวคิดหรือทฤษฎีควรจะต้องถูกตรวจสอบความเหมาะสมในลักษณะการวิเคราะห์ในบางเรื่อง บางประเด็น (analyze specific rationalities) (Michel Foucault, 1982: 210) มากกว่าที่จะคิดรวบยอดทั้งหมดในเชิงการใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ การใช้แนวคิดหรือทฤษฎีตามที่ฟูโกต์กล่าวจึงเป็นเรื่องที่ควรจะขึ้นกับบริบท (context) มากกว่าที่จะเป็นเรื่องที่ต้องลากโยงเข้าหากันเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมโนทัศน์ สิ่งนี้นับเป็นการอธิบายในเชิงเศรษฐศาสตร์รูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (a new economy of power relations) ที่ฟูโกต์มุ่งนำเอารูปแบบการต้านทาน (the forms of resistance) และรูปแบบของอำนาจต่อต้านเป็นจุดเริ่มในการทำงาน (against forms of power as a starting point) (Michel Foucault, 1982: 211) ภายใต้กรอบคิดหรือกรอบประเพณีทางความคิดที่เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงและเป็นเรื่องบริบทนิยม (works within a particularistic and contextualist tradition) อันเป็นกลุ่มประเพณีทางความคิดที่มุ่งเน้นหรือศึกษาเจาะลึกในเรื่องความขัดแย้ง และ

เป็นประเพณีความคิดที่มีรากเหง้ามาจากอริสโตเติลที่ผ่านแม็คเคลเวลลี (Machiavelli)² และนิทเซ่ (Nietzsche)³ (เบ็นท์ ฟรีเบียร์, 2546: 274) ซึ่งรวมถึงการทำความเข้าใจตัวของแนวคิดหรือทฤษฎีที่นับว่าเป็นการเข้าไปมีกิจกรรมทางปัญญาชนิดหนึ่งด้วยเช่นกัน (Michel Foucault, 1978: 208 อ้างใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2528-2529: 149)

ในแง่นี้ แนวความคิดที่ถูกใช้จึงไม่สามารถแยกออกจากภาคปฏิบัติการของตัวบท การใช้แนวคิดจึงเป็นทั้งสาเหตุที่มาและจุดหมายภายในตัวของมันเอง ตัวบทจึงเป็นการปฏิบัติการไปพร้อมๆ กันกับการตีความมโนทัศน์ และหากว่าตัวบทมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการวิจารณ์เชิงการเมืองชนิดเข้มข้น การนำงานชนิดนี้มาวิจารณ์ในกรอบมาตรฐานงานวิชาการก็เป็นเรื่องที่จะยุติธรรมน้อยลง (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2529 – 2530: 379) ทำให้อำนาจแทรกแซงทางกระบวนการแสวงหาความรู้หรือทางราชการในการกำหนดว่าเราเป็นใคร (Michel Foucault, 1982: 212) และ/หรือควรจะต้องทำอะไร จึงเป็นเรื่องที่ควรปฏิเสธผ่านการใช้เทคนิคหรือรูปแบบของการใช้อำนาจต่างๆ กำหนดขึ้น ซึ่งบรรยากาศเสรีภาพในวงวิชาการก็เป็นเงื่อนไขที่สำคัญและหลีกเลี่ยงไม่พ้น

กล่าวโดยสรุปก็คือ การทำความเข้าใจในมโนทัศน์ของฟูโกต์จะต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับบริบทในการนำเสนอ อีกทั้งความสมเหตุสมผลในการตีความมโนทัศน์ฟูโกต์ก็ย่อมจะเป็นไปตามบริบทที่ถูกกำหนดขึ้นภายในวงวิชาการนั้นๆ เสรีภาพในการกำหนดมโนทัศน์ของฟูโกต์จึงต้องถูกยอมรับภายใต้บริบทที่งานวิชาการนั้นๆ นำเสนอในลักษณะของภาพตัวแทนมโนทัศน์ของฟูโกต์

เสรีภาพสำหรับซาร์ตร์ (Sartre)⁴ นั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ ด้วยซาร์ตร์เชื่อว่ามนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ แต่สำหรับฟูโกต์แล้ว ดูเหมือนว่าเสรีภาพนั้นจะยังต้องเดินทางไปข้างหน้า

² นิโคโล แม็คเคลเวลลี (Nicolo Machiavelli: 1469-1527) นักปรัชญาการเมืองชาวอิตาลี ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการเมืองสมัยใหม่

³ ฟรีดริช นิทเซ่ (Friedrich Nietzsche: 1844-1900) นักเขียนและนักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้ที่เชื่อมั่นในเจตจำนงต่างๆ ของมนุษย์ที่จะมุ่งไปสู่อำนาจ (will to power) ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถบรรลุถึงศักยภาพที่เต็มเปี่ยมภายในตัวเอง ถึงขั้นที่สามารถจะสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นมาใหม่ (self creation) อันนำไปสู่อภิมนุษย์ (Superman) ต่อไป

⁴ ฌอง-ปอล ซาร์ตร์ (Jean- Paul Sartre: 1905-1980) กวีและนักปรัชญาแนวอัตถิภาวนิยม (existentialist) ชาวฝรั่งเศส ผู้ที่กล่าวว่ามนุษย์คือเสรีภาพ ซึ่งหมายความว่า ทุกการกระทำของมนุษย์เป็นอิสระทั้งหมด ไม่มีการกดบังคับใดๆ ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากผลผลิตที่เขาสร้างขึ้นให้แก่ตัวเองด้วยเสรีภาพในการเลือกของตนเอง

เพื่อที่จะพบโดยที่ไม่รู้ว่าจะมีอยู่จริงหรือไม่ภายใต้การครอบงำของอำนาจต่างๆ แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงต้องเดินหน้าเพื่อทำการค้นพบ ตีความและทำความเข้าใจสิ่งที่เชื่อว่ารออยู่กันต่อไป

2.2. การทำความเข้าใจ (ใหม่) เข้าใจมโนทัศน์ของมิเชล ฟูโกต์

เวลาเราจะทำความเข้าใจกับใครสักคน วิธีหนึ่งก็คือนำเอาตัวเราเข้าไปทำความเข้าใจ เข้าไปทำความเข้าใจ ค้นคว้า ใช้ระยะเวลาสร้างความสัมพันธ์ อันเป็นหนทางแรกที่จะทำให้เราเข้าใจตัวตนของเขา กับอีกหนทางหนึ่งก็คือ การเข้าไปพูดคุยกับคนรอบข้างที่รู้จักเขา เป็นการรู้จักแบบผ่านสายตาคนรอบข้างเช่น พ่อแม่พี่น้อง ผองเพื่อน เหล่ามวลสัตว์ ฯลฯ ซึ่งวิธีการหาข้อมูลทั้งสองนั้น เรียกตามศัพท์วิจัยว่าเป็นการรวบรวมข้อมูลในชั้นปฐมภูมิ (primary source) และทุติยภูมิ (secondary source) ตามลำดับ

การเข้าถึงข้อมูลชั้นปฐมภูมิในฐานะเป็นตัวบทดั้งเดิม (original text) ฟูโกต์มีความเห็นว่าเป็นสิ่งไม่จำเป็นที่จะต้องไปรู้ว่าผู้แต่ง (author) มีเจตนาธรรมในการเขียนอย่างไร สิ่งที่ถูกเขียนกับสิ่งที่ผู้เขียนคิดตรงกันหรือไม่ หรือเราจะตีความตัวบทอย่างไรที่จะทำให้เข้าใจถึงจิตใจและสภาพแวดล้อมของผู้เขียนในการที่จะก่อตัวขึ้นมาเป็นตัวบท (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2532: 5) เพราะการดำรงอยู่ของตัวบทปรากฏเพียงเพื่อตัวของมันเองเท่านั้น ผู้แต่งจึงมีฐานะเป็นเพียงร่างทรงของภาษา (author function) ที่ทำหน้าที่ให้ภาษาโคจรวนเวียนพบกัน แม้ว่าจะมีผู้แต่งหรือไม่ก็ตาม

แนวคิดกับวิธีการเขียนแบบฟูโกต์เป็นที่ยอมรับกันว่าเข้าใจเนื้อหาได้ยาก นักวิชาการไทยที่ได้นำเข้าแนวคิดของฟูโกต์เข้ามาเผยแพร่อย่าง ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ ก็ยอมรับว่างานฟูโกต์นั้นอ่านยากและมีรายละเอียดปลีกย่อยมากมายที่ตนเองยังไม่เข้าใจ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์, 2543: 12) ซึ่งชเนศ วงศ์ยานนาวาได้ให้เหตุผลว่า นั่นเป็นเพราะลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นนามธรรมและมีลักษณะเฉพาะเจาะจง (specificity) ของฟูโกต์ทำให้เป็นปัญหาในการทำความเข้าใจในความคิดของเขา ทำให้การอ่านงานฟูโกต์นั้นไม่มีความชัดเจนและหาความแน่นอนไม่ได้ ซึ่งชเนศคิดว่างานชั้นรอง (secondary work) ยังคงมีความจำเป็นในการทำความเข้าใจฟูโกต์เช่นกัน (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2528: 43-45)

อีกทั้งประกอบกับความลุ่มลึกและกว้างขวางของข้อมูลที่ฟูโกต์ใช้ รวมถึงการคิดสรรหรืออ้างอิงข้อมูลที่ไม่ได้อยู่ในความสนใจของแวดวงวิชาการในสมัยนั้น เช่น การตีความข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการแพทย์ช่วงศตวรรษที่ 18 ในหนังสือ “The Birth of the Clinic” หรือการนำเอาการจัดประเภทของสารานุกรมจินจากนักเขียนชาวอาร์เจนตินาอย่างจอร์จ หลุยส์ บอร์กส์ (Jorge Luis Borges) มาเกริ่นนำใน “The Order of Things” (Foucault, Michel, 1992: xv.) หรือกระทั่งการกล่าวถึงเรือคนโง่ (The Ship of Fools) ในหนังสือ “Madness & Civilization” ที่ไอช. ซี. อีริค มิเชล

ฟอรัท (H. C. Erik Midelfort) แย้งว่ายังหาข้อสรุปไม่ได้ว่ามีการค้นพบเรื่องนี้ในประวัติศาสตร์จริงหรือไม่ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2532: 60) เป็นต้น จึงทำให้งานของฟูโกต์จะต้องตระหนักและพิจารณาให้ถ่วงถ้อยขึ้น รวมไปถึงการผลิตตรรกะอันไม่คงที่ (logical inconsistency) ในการเขียนที่เขาถือว่าเป็นเรื่องนอกประเด็นที่เขาสนใจ แม้กระทั่งจะเรียกความคิดของเขาว่าเป็นแนวไหน ซึ่งนักวิชาการที่วิเคราะห์งานของฟูโกต์เช่นมาร์ก โปสเตอร์ (Mark Poster) เห็นว่างานของเขาก่อนปี 1968 มีส่วนใช้การวิเคราะห์แบบพวกโครงสร้างนิยม (Structuralism)⁵ หลังจากปี 1968 ก็มีส่วนที่ใช้การวิเคราะห์บางอย่างจากมากซิสต์ ขณะที่พวกมาร์กซิสต์บางคนวิจารณ์ว่า ฟูโกต์เองเป็นพวกต่อต้านมาร์กซิสต์ ซึ่งฟูโกต์ได้อธิบายในการสัมภาษณ์เมื่อปี 1975 ว่าเขาใช้แนวคิดและงานของมาร์กซ์แต่ไม่จำเป็นต้องอ้างมาร์กซ์ในเชิงอรรถ เนื่องจากเป็นที่รู้และยอมรับกันอยู่ทั่วไป (วิทยากร เชียงกูล, 2528-2529: 135)

นพพร ประชากุลได้วิเคราะห์จุดร่วมระหว่างหลักคิดของฟูโกต์กับนักโครงสร้างนิยมคนอื่น ๆ ได้หลายประการ โดยประการแรก เมื่อพิจารณาปรากฏการณ์หนึ่งๆ ฟูโกต์มักให้ความสำคัญกับ “ปัจจัยกำหนดจากภายใน” (immanence) มากกว่าปัจจัยกำหนดจากภายนอก

ประการที่สองอันอาจถือเป็นหัวใจของแนวโครงสร้างนิยมก็คือ ฟูโกต์ใส่ใจกับความสัมพันธ์ (rapport) ระหว่างปัจจัยต่างๆ ในปรากฏการณ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของแรงกระทำ (les rapports de force) ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ มากกว่าความเป็นแก่นสาร (la positivists) ขององค์ประกอบแต่ละตัว

ประการที่สามซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา หรืออีกนัยหนึ่งประวัติศาสตร์ ฟูโกต์มักมองการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ว่าเป็นกระบวนการแปรรูป (la transformation) อันเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความไม่ต่อเนื่อง (la discontinuite) แทนที่จะมองการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ ว่าเป็นการพัฒนาการ (le developement) ซึ่งอิงอยู่กับภาพของการสั่งสมหรือก้าวหน้าที่ต่อเนื่องเป็นสายโซ่ (นพพร ประชากุล, 2547: คำนำเสนอนำหน้า 19-20)

จอร์จ บัททาลล์ (George Bataille) กล่าวว่า “To understand Nietzsche one has to become Nietzsche” (พิศาล มุกตาร์ศมี, 2542. หน้า 185.) เช่นกันที่ใครจะเข้าใจฟูโกต์ได้ คนนั้นก็จะต้องกลายเป็นฟูโกต์ ซึ่งตัวฟูโกต์เองก็คงไม่ปรารถนาและคงแปลกใจที่ใครอยากจะทำและ/หรือกลายเป็นอย่างเขา ดังข้อความ “one learn to detach someone from oneself” ที่ฟูโกต์หยิบยืมมาจาก

⁵ แนวความคิดแบบโครงสร้างนิยม (Structuralism) เป็นแนวความคิดที่ปฏิเสธความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นองค์ประธาน (Subject) ที่เป็นอิสระ สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ รอบตัวได้ ตามความเชื่อแบบปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) และ อรรถภาวะนิยม (existentialism) แนวคิดแบบโครงสร้างนิยมเชื่อว่ามนุษย์ถูกควบคุมโดยโครงสร้างที่อยู่เหนือมิติแห่งกาลเวลาและสถานที่ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2528. หน้า 38.)

กวีแนวเหนือจริง (Surrealist) ชาวฝรั่งเศสอย่างเรเน่ ชาร์ส (René Char: 1907-1988) ที่แปลตามสำนวนของธเนศ วงศ์ยานนาวาได้ว่า “เรียนรู้เพื่อถอดตัวเองเมื่อวันวาน” (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2549) น่าจะเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความพยายามที่จะไม่ยึดติดกับตัวเองของเขา ด้วยเหตุที่ตัวเขาก็พยายามที่จะละทิ้งตัวเองอยู่ตลอดเวลา แม้กระทั่งการไม่เคร่งครัดในความคิดของนิทเซ่ที่ทรงอิทธิพลต่อความคิดเขา (Michel Foucault, 1980: 83-84)

เหตุที่ฟูโกต์ไม่ได้มีแนวคิดที่เขียนขึ้นมาเป็นหลักการหรือทฤษฎี ความคิดของฟูโกต์จึงแพร่กระจายไปทั่วทุกงานเขียนอันมากมายของเขา และปฏิเสธในแนวความคิดที่เป็นพื้นฐานหรือมูลฐานนิยม (fundamentalism) (Bent Flyvbjerg, 2003: 99) ดังนั้นการรวบรวมแนวคิดของเขาจึงกลายเป็นเรื่องของคนที่สนใจความคิดแบบฟูโกต์นี้แทนตัวของฟูโกต์เอง และสิ่งนี้เป็นการดำเนินการกิจที่ไม่เป็นไปตามแบบฟูโกต์ ซึ่งก็คือการสร้างวิธีการของเขาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง (เบ็นท์ ฟริเบียร์, 2546: 300) และการตีความแนวคิดและตัวบทตามจิตวิญญาณแบบฟูโกต์ก็แตกต่างกันไปตามประเด็นที่มีอยู่ก่อนแล้วในใจ (presupposition) ของแต่ละคนไป ดังเช่น ไชยันต์ ไชยพร ที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการตีความทัศนคติของปัญญาชน (intellectual) ของฟูโกต์ผ่านการตีความระหว่างธเนศ วงศ์ยานนาวากับวิทยากร เชียงกูลไว้ว่า

“การตีความบทบาทของปัญญาชนในประเด็นการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองนั้น ธเนศดูเหมือนจะไม่มีหวังให้ปัญญาชนเป็นอัศวินม้าขาวมาปลดปล่อยมวลชน แต่เป็นผู้สร้างพันธมิตรใหม่ขึ้นมามากกว่า ในขณะที่วิทยากรเองกลับตีความไปอีกทิศทางหนึ่งว่า ปัญญาชนเองควรที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการก่อรูปเจตจำนงทางการเมืองโดยการตั้งคำถามใหม่ ประเมินคุณค่ากฎและสถาบันเสียใหม่” (ไชยยันต์ ไชยพร, 2530: 182)

ซึ่งธเนศตอบกลับมว่า งานของเขาและวิทยากรเองคงมีความถูกต้องในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของดีสคอร์ด (discourse) เกี่ยวกับฟูโกต์เหมือนกัน (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2528-2529: 143)

การที่จะเข้าใจหรือเข้าใจความคิดของฟูโกต์เป็นเรื่องยาก แม้กระทั่งการได้อ่านต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสของฟูโกต์ การอ่านงานของฟูโกต์จึงเป็นความเข้าใจฟูโกต์แบบส่วนตัวที่สัมพันธ์เข้ากับบางสิ่งที่มีวินัยของสำนักคิดแบบฟูโกต์กำกับ หากจะนำแนวคิดฟูโกต์มาประยุกต์หรือตีความนั้นก็แต่เพียงสามารถยอมรับและสมเหตุสมผล (rationality) ได้ในวงวิชาการที่ศึกษาหรือคุ้นเคยแนวคิดของฟูโกต์ เพราะฟูโกต์เองยังคงให้ความสำคัญกับเรื่องเหตุผลและความสมเหตุสมผล เช่นเดียวกับถ้าใครทำงานของนักปรัชญาชาวเยอรมันอย่างคานท์ (Kant) และนักสังคมวิทยาอย่างแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ก็ตกอยู่ในภาวะไร้ซึ่งความสมเหตุสมผล (irrationality) ได้

ฟูโกต์กล่าวว่า การไร้ซึ่งความสมเหตุสมผลนั้น ในเวลาเดียวกันก็เป็นรูปแบบหนึ่งของความสมเหตุสมผล ความไร้ซึ่งความสมเหตุสมผลเป็น “ประตูลมของความสมเหตุสมผล”

(revolving door of rationality) ประเด็นจึงไม่อยู่ที่การยอมรับหรือปฏิเสธเหตุผลแต่เพียงชั่วใดชั่วหนึ่ง แต่อยู่ที่การวิพากษ์ประวัติศาสตร์ของเหตุผลเพื่อจะให้เห็นความคลุมเครือของเหตุผล สิ่งที่เราควรทำก็คือ เหตุผลอะไรที่เราใช้ในประวัติศาสตร์? มันมีผลกระทบทางประวัติศาสตร์อย่างไร? มันมีข้อจำกัดอย่างไรบ้าง? และอันตรายของมันอยู่ตรงไหน? ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดนำไปสู่การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลกับการเป็นอัตบุคคล (subject) ในหนังสือเรื่อง “Madness & Civilization” อันเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาซับซ้อนที่หลากหลายรูปแบบของฟูโกต์ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2532: 9)

ในแง่นี้ การยอมรับความคิดฟูโกต์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการยอมรับที่ถูกยืนยันในเชิงปริมาณมากกว่าจะเป็นไปในแง่การยืนยันเชิงคุณภาพ ทำให้การอ่านและการตีความฟูโกต์นั้น จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและให้ถูกต้องตามบริบท (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2548: 1) จึงทำให้ความคิดของฟูโกต์ถูกตีความโดยไม่คำนึงว่าบริบทที่ฟูโกต์ใช้ในงานนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งฟูโกต์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าชื่อของผู้แต่งในทางสายสังคมและมนุษยศาสตร์นั้นมีความสำคัญ ชื่อของคาร์ล มาร์กซ์ (Carl Marx)⁶ และซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud)⁷ มักถูกอ้างอยู่เสมอในงานที่ทั้งเห็นด้วยกับไม่เห็นด้วยกับความคิดของเขาทั้งสอง ในขณะที่งานทางสายวิทยาศาสตร์หากจะอ้างทฤษฎีสัมพัทธภาพพิเศษ (Special Theory of Relativity) ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องอ้างถึงผู้คิดค้นแต่อย่างใด (Michel Foucault, 1977: 113-138 อ้างใน ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2532: 10)

เช่นเดียวกับการประยุกต์อ้างแนวคิดของปฐมาจารย์ชั้นนำ (ipse dixit/ appeal to authority) ทั้งหลายอย่าง แอนโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ฌาคส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida) หรือเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ฯลฯ ที่ในทั้งวงการสังคมและมนุษยศาสตร์ต่างนำไปใช้ที่มักจะนำไปใช้ในลักษณะบางส่วน บางแง่ มากกว่าที่จะตั้งใจถอดกันแบบครบถ้วนสมบูรณ์ และไม่คำนึงถึงเงื่อนไขทางสภาวการณ์พื้นฐานที่แนวคิดหนึ่งๆ ถูกกำหนด ดังที่พอล ราบินนาว (Paul

⁶ คาร์ล มาร์กซ์ (Carl Marx: 1818-1883) นักปรัชญา เศรษฐศาสตร์การเมืองชาวเยอรมัน ผลงานหลักของเขาคือบทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ที่มองผ่านทางการปะทะกันระหว่างชนชั้น ดังในหนังสือแถลงการณ์ของชาวคอมมิวนิสต์ (The Communist Manifesto) งานเขียนของเขาเป็นแกนหลักของการเคลื่อนไหวในแนวทางลัทธิคอมมิวนิสต์ สังคมนิยม ลัทธิเลนิน และลัทธิมาร์กซ์

⁷ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud: 1856-1939) นักจิตวิเคราะห์ชาวออสเตรีย เป็นผู้ที่สร้างทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) โดยเชื่อว่าเพศหรือกามารมณ์ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของมนุษย์

Rabinow)⁸ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ฟูโกต์ได้ให้ “เครื่องมือ” ที่เราจะสามารถนำไปใช้ได้ มิใช่การกำหนดระเบียบวาระที่เราจะต้องทำตามแต่อย่างใด (เบ็นท์ ฟรีเบียร์, 2546: 294) ซึ่งไปกันได้กับแนวคิดของฟูโกต์ที่ว่าสามารถทำบางอย่างได้โดยไม่ต้องมีพื้นฐาน คล้ายกับทัศนนะของริชาร์ด รอร์ตี (Richard Rorty)⁹ ที่พยายามบอกว่า คือการสนทนา (conversation) ที่มีต่อกันได้โดยไม่ต้องมีพื้นฐาน ซึ่งก็คือสนทนากันเฉยๆ (มารค ตามไท, 2539- 2540: 55)

คำถามที่ตามมาก็คือ การที่จะเขียนภาพตัวแทน (re-presentation) มโนทัศน์ของฟูโกต์ที่ปฏิเสธความสำคัญของคุณค่าแกมมูลฐาน หรือพื้นฐานความเป็นมาต่างๆ ที่เป็นแบบแผนหรือเป็นบรรทัดฐาน (an account of the normative foundations) ในการคิดของเขา (เบ็นท์ ฟรีเบียร์, 2546: 252) นั้นกลายเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ได้อย่างไร คำตอบอย่างสามัญก็คือเขียนตามความเข้าใจที่เรามีต่อตัวฟูโกต์ ถ้ามานะอุตสาหะก็สามารถตรวจสอบกับงานเขียนทฤษฎีอื่นๆ ที่กล่าวถึงฟูโกต์ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดแบบฟูโกต์เดียน (Foucauldian) ที่มีสถานะแบบ “คงที่และนิ่ง” บางประการทางแนวคิดของฟูโกต์ที่สามารถยอมรับร่วมกันได้บ้างภายในกลุ่มผู้ศึกษาแนวคิดของฟูโกต์ (อันอาจจะยกเว้นแต่ตัวของฟูโกต์เอง?) ซึ่งนั่นก็ไม่ได้หมายความว่า การยอมรับความแม่นยำในอัตลักษณ์ร่วม (cooperate identity) ของความคิดฟูโกต์เชิงปริมาณ จะทำให้เราเข้าใจฟูโกต์มากขึ้นหรือถูกต้องกว่าการอ่านฟูโกต์ต้นฉบับทั้งหมด กว่าอ่านเพียงเล่มหรือบทเดียว หรือกระทั่งมากกว่านั่งตีความอ่านเอง-คิดเอาเองที่บ้าน แต่อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบในเชิงปริมาณก็ได้กลายเป็นกรอบหรือกฎเกณฑ์ที่ไม่เปิดโอกาสให้กับการตีความในแบบตามอำเภอใจเช่นกัน

การเขียนถึงแนวคิดฟูโกต์จึงใกล้เคียงกับการเขียนเพื่อที่จะเข้าใจหรือรู้จักตัวเอง (Gndthi Seauton / know thyself) ตามแนวของปราชญ์โสเครติสผ่านกรอบคิดแบบฟูโกต์มากกว่า ซึ่งการอ่านตีความแบบไร้ความหวังหรือในทิศทางตรงกันข้ามกันดังตัวอย่างการตีความฟูโกต์ของชเนศ และวิทยากรตามที่ยกตัวอย่างข้างต้น ก็นับเป็นตัวอย่างที่ดีในบางประเด็นของการตีความแบบอมูลฐานนิยมในการทำความเข้าใจกับแนวคิดฟูโกต์ผ่านตัวบทของผู้ประพันธ์

ด้วยเหตุนี้ การเขียนภาพตัวแทนมโนทัศน์ฟูโกต์จึงเป็นเรื่องลำบากดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ด้วยวินัยแห่งวิชาการ (discipline of the Disciplines) ทำให้สิ่งที่ไม่สามารถบรรยายไม่ได้ต้องเผยตัวออกมาให้เห็น สิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างความคิดกลายมาเป็นสิ่งที่สามารถทำให้คนอื่นเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการอันบกพร่องของภาษา ผ่านการสร้างภาพตัวแทนต่างๆ ไม่ว่าจะพูด เขียน ทำทาง

⁸ พอล ราบินอานัน (Paul Rabinow) ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยา ผู้ที่ได้รับอิทธิพลและมีความเชี่ยวชาญในปรัชญาของมิเชล ฟูโกต์

⁹ ริชาร์ด รอร์ตี (Richard Rorty: 1931-2007) นักปรัชญาสายวิเคราะห์ (analytic philosophy) ชาวอเมริกัน ผู้ปฏิเสธความรู้ในเชิงญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ และเชื่อมั่นในการลงมือทำในแบบปฏิบัตินิยม (pragmatism)

หรือผ่านระบบทางภาษาอื่นๆ ที่เข้าใจร่วมกันในสังคม ในแง่นี้ ภาษาจึงตกอยู่ในฐานะภาพตัวแทนที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริงมากกว่าที่จะเป็นการสร้างความจริง (construction) (ชเนต วงศ์ยานนาวา, 2546: 159)

กล่าวโดยสรุปก็คือ การทำความเข้าใจฟูโกต์เป็นการตีความโดยมุ่งไปยังการทำความเข้าใจตนเองผ่านมโนทัศน์ของฟูโกต์ การตีความมโนทัศน์มิเชล ฟูโกต์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นมโนทัศน์ของตนเองที่จะต้องสร้างภาพตัวแทนมันออกมาผ่านรูปแบบการเขียนเพื่อที่จะเป็นประจักษ์พยานในการตีความ และการตีความมิเชล ฟูโกต์ที่เป็นไปได้มันจะต้องสอดคล้องและยอมรับจากบริบททางวิชาการที่การตีความดำรงอยู่ ดังนั้นในระดับบัณฑิตศึกษาที่ต้องการหลักฐานในการแสดงความคิด การเขียนมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องจึงยังคงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกระบวนการการทำงานวิจัย

และเหตุที่สังคมวิชาการจะต้องมีหลักฐานที่ต้องแสดงตัวมันออกมา เพื่อแสดงถึงการมีอยู่ของแนวคิด การอธิบายแนวคิดของฟูโกต์ตามความเข้าใจของตนเองผ่านการเขียนจึงเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ ส่วนการตีความจะผิดหรือคลาดเคลื่อน ไปจากฟูโกต์แค่ไหนอย่างไรทั้งจากความเข้าใจของผู้เขียน หรือจากการตีความของผู้อ่านตัวบทนี้ ก็คงจะต้องตอบตามที่ฟูโกต์เขียนไว้ในหนังสือ *Archeology of Knowledge* ตามสำนวนการแปลของวิทยากรว่า “อย่าถามว่าผมเป็นใคร และอย่าเรียกร้องให้ผมเป็นคนเดิมที่ไม่เปลี่ยนแปลง และตำรวจของเราจะเป็นคนคอยดูว่าเรามีบัตรประจำตัว เอกสารต่างๆ เรียบร้อยหรือไม่ อย่างน้อยก็ขอให้เราไม่ต้อง ไปยุ่งกับกฎเกณฑ์ศีลธรรมของพวกเขาในเวลาที่เราเขียนหนังสือ” (วิทยากร เชียงกูล, 2528-2529: 131) หน้าที่เราก็คงเพียงสนทนากับแนวคิดฟูโกต์ไปเรื่อยๆ ผ่านตัวบท ดังนั้นจึงนับเป็นการกิจสำคัญของมือและปากที่ทำให้การเขียนและการพูดถึงบทสนทนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับฟูโกต์ยังคงดำเนินต่อไปได้

2.3 อำนาจ

ปากนับเป็นอีกหนึ่งทวารของมนุษย์ที่มีขนาดใหญ่ และเนื่องจากมนุษย์รู้สึกอยากกินไม่ว่าจะหิวหรือไม่ ตามกรอบวินัยของสุขศึกษาที่ดี ในสภาวะปกติเราจึงจำต้องคอยเติมอาหารให้กับปากวันละ 3 เวลาเป็นอย่างน้อย และต้องคอยเติมรูนี้ตลอดจนถึงสิ้นอายุขัย ปากจึงมีลักษณะของความ “พร่อง” อยู่เสมอ ปากเป็นรูที่เติมไม่เคยเต็มและสัมพันธ์กับแรงปรารถนา (desire) ที่เกิดขึ้นอย่างไม่รู้จบ (ad infinitum) ที่เริ่มตั้งแต่เด็กทารกใช้ปากคืบนมผ่านเต้าของมารดา ดูราวกับต้องการจะกลับไปสู่ความสมบูรณ์แบบไม่ต้องโหยหิวเหมือนครั้งอยู่ในครรภ์ของมารดา การโหยหาสภาพอัน

สมบูรณของทารกที่ฌาร์ค ลากอง (Jacques Lacan)¹⁰ เรียกว่า “ความรื่นรมย์” (jouissance) (นภาพร หงษ์ทอง, 2547: 28) จึงไม่ต่างกับแรงปรารถนาที่อยากหวนกลับคืนสู่สรวงสวรรค์ที่หายไปอย่างสวนอีเดน (Eden) ของอดัมและอีวาในไบเบิลภาคพันธสัญญาเก่า (Old Testament) แต่อย่างไร

ตามการกำเนิดมนุษยชาติแบบยูดาห์-คริสเตียน (Judaism -Christian) อดัมและอีวาได้ปฏิบัติที่จะอยู่ใต้อำนาจของพระเจ้าโดยการกินผลไม้ต้องห้าม (the forbidden fruit) กลางสวนสวรรค์อีเดน ปฏิบัติการกักผลไม้ต้องห้ามของอดัมและอีวาในครั้งนั้น เป็นการสะบัดสายสัมพันธ์พระเจ้าผู้สร้างผ่านทางปากและเป็นการสร้าง ความเป็นมนุษย์ขึ้นมาด้วยน้ำมือของตัวเอง เช่นเดียวกันกับที่พระเจ้าสร้างมนุษย์และสิ่งต่างๆ ในโลก หากเพียงแต่การสร้างสรรพสิ่งของพระองค์กระทำผ่านพระวจนะหรือคำพูด (Logos) ในขณะที่การสร้างของมนุษย์นั้นจำต้องใช้แรงกายและแรงใจในการกระทำ เป็นการกระทำที่ต้องอาศัยการมีอยู่ของมนุษย์ในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ

การหันหลังให้กับสิ่งที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์และทำทลายอำนาจของพระเจ้า มนุษย์พยายามลิดชีวิตของตัวเองตามอย่างอำนาจของพระองค์ อำนาจในแบบของพระเจ้าเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการและโหยหา (will to power) เช่นเดียวกันกับการกินอาหาร หากแต่อำนาจเสมือนเป็นอาหารที่ใช้เติมรูโหว่แห่งจิตมนุษย์ที่ไม่เคยมีวันเต็ม

ทว่า อำนาจ (power) ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์พึงได้รับจากพระเจ้า เพราะอำนาจไม่ได้รับมาจากการให้ (given) ไม่ใช่ถูกแลกเปลี่ยน (exchanged) หรือกระทั่งถูกค้นพบอีกครั้ง (recovered) มนุษย์เองก็ไม่สามารถสร้างอำนาจขึ้นมาลอยๆ อีกทั้งอำนาจก็มีใจเรื่องของการเป็นเจ้าของ (Michel Foucault, 1979: 26) ไม่มีใครที่ครอบครองอยู่ได้คนเดียว อำนาจจึงไม่มีศูนย์กลาง (เซนส์ วงศ์ยานนาวา, 2542: 357) ไม่มีตัวตน แต่ในขณะที่เดียวกัน อำนาจเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในทุกหนทุกแห่ง เช่นเดียวกับอากาศ แต่อำนาจไม่ได้อยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่างโดยสมบูรณ์ (omnipresent but not omnipotent) ในเมื่ออำนาจเป็นเช่นนี้ การมีอยู่ของอำนาจจึงย่อมจะผ่านการกระทำ และเป็นสิ่งที่จำต้องถูกใช้ (exercised) (Michel Foucault, 1980: 89)

และถ้าอำนาจเป็นสิ่งที่จะต้องถูกใช้ ความจำเป็นอย่างหนึ่งของอำนาจก็จะต้องเกี่ยวกับการกดบังคับ (repression) อำนาจจึงเป็นอวัยวะของการกดบังคับ (organ of repression) (Michel Foucault, 1980: 89-90) และที่ใดมีการใช้อำนาจในฐานะที่เป็นเครื่องมือการกดบังคับแล้วที่นั่นย่อมมีการต่อต้าน (resistance) ตามมาเสมอ (Michel Foucault, 1980: 95)

¹⁰ ฌาร์ค ลากอง (Jacques Lacan: 1901-1981) นักจิตวิเคราะห์ชาวฝรั่งเศสที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องจิตไร้สำนึก (unconsciousness) จากซิกมันด์ ฟรอยด์ และยังสนใจในประเด็นภาษาและอัตบุคคล (subject)

อำนาจดำรงอยู่ในเครือข่ายอันสลับซับซ้อนของอำนาจ ณ จุดย่อยๆ ที่แทรกตัวอยู่ในทุกอนุ
ของสังคม (an infinitely complex network of 'micro-powers', of power relations that permeate
every aspect of social life) อำนาจไม่ได้ปรากฏตัวในฐานะที่เป็นรูปแบบของการครอบงำและ
กดบังคับ (subordination) เท่านั้น เนื่องด้วยอำนาจยังมีด้านที่สร้างสรรค์ และสิ่งที่อำนาจมีส่วน
สร้างสรรค์ให้บังเกิดขึ้นมากที่สุดก็คือ พิธีกรรมแห่งความจริง (rituals of truth) (Michel Foucault,
1979: 194) ความจริงได้ถูกสถาปนา (construction) มาจากอำนาจในช่วงเวลาหนึ่งๆ

อำนาจไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว อำนาจมีการเคลื่อนไหว ไม่เคยอยู่นิ่ง ณ ที่ใดที่หนึ่ง หรือตก
อยู่ในมือของใคร การวิเคราะห์ถึงอำนาจจำต้องคำนึงถึงสิ่งนี้เป็นสำคัญ (Michel Foucault, 1980:
98) และด้วยเหตุที่ว่าอำนาจไม่สมบูรณ์ในตัวของมันเองและอำนาจก็ยังคงต้องการสิ่งที่เป็น
เป้าหมายมารองรับ ดังนั้นอำนาจจึงต้องมีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย เป็นความสัมพันธ์ที่เรียกว่า
“ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” (power relation) อันทำให้การกระทำที่อยู่เหนือการกระทำอื่น ๆ นั้น
เป็นไปได้ (action upon other actions is possible) (Michel Foucault, 1980: 222) ซึ่งความสำคัญของ
อำนาจในเชิงความสัมพันธ์ทำให้ไม่สามารถแยกขั้วที่เป็นปฏิปักษ์ได้อย่างเด็ดขาด (binary
opposition) (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2542: 357)

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้ไม่ได้ราบรื่นขึ้นมึนกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หากมีการใช้ยุทธวิธีใน
การโต้ตอบกันอย่างสลับซับซ้อน เพื่อคงความเป็นสัมพันธภาพ (relative) แห่งอำนาจนั้นไว้
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงไม่ใช่การใช้อำนาจของฝ่ายหนึ่งเพื่อกระทำต่ออีกฝ่ายโดยตรงและโดย
ทันทีทันใด แต่เป็นการกระทำต่อการกระทำของฝ่ายอื่นเป็น “การกระทำต่อการกระทำ” (Michel
Foucault, 1983: 219-220 อ้างใน สายพิณ สุพุทธมงคล, 2543: 21) การต่อต้านจะมีอำนาจมากกว่าก็
เพราะอยู่ที่เดียวกันกับอำนาจ การต่อต้านจึงเหมือนกับอำนาจที่มีหลากหลาย (multiple) และ
สามารถที่จะประสานรวมเข้ากับยุทธศาสตร์ระดับใหญ่ได้ (Michel Foucault, 1980: 142 อ้างใน
ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2529: 148) อำนาจเป็นเรื่องการแบ่งปัน การเจรจาต่อรอง การสมคบคิดในกลุ่ม
ผู้มีอำนาจ การเข้าถึงวาทกรรมสาธารณะก็สามารถมีอำนาจต่อรองกับอำนาจ (counter power)
(อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท, 2546: 11) ได้และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (relation of power) นั้นเป็น
สิ่งที่คงอยู่ในชีวิตสังคมทุกรูปแบบ เช่น วาทกรรมทางการแพทย์ (Medical Discourse) วาทกรรม
ทางจิตวิทยา (Psychological Discourse) หรือวาทกรรมทางศาสนา (Religious Discourse) เป็นต้น
(ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2525: 182)

วาทกรรมไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการใช้อำนาจเท่านั้น แต่ตัววาทกรรมเองก็เป็นแหล่ง
อำนาจได้ ดังนั้น กลุ่มชนชั้นปกครองจึงพยายามเข้าถึงวาทกรรมสาธารณะหลายรูปแบบ เช่น
ชาตินิยม บทบาทและหน้าที่พลเมืองที่ดี เป็นต้น กลุ่มอำนาจต้องควบคุมองค์ประกอบทางวาทกรรม

เพื่อจะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น เนื้อหา รูปแบบ บริบท (context) และมีวิธีการเข้าถึงวาทกรรมสาธารณะ ทำให้หลายอย่าง เช่น ความคลุมเครือแบบ แวน ดิจ์ (Van Dijk)¹¹ กล่าวว่า อำนาจแบบเก่าที่มีรากฐานมาจากการมีกำลังทหาร กำลังตำรวจ เงิน ตำแหน่งหน้าที่ทางการเมือง อำนาจที่มาจากแหล่งอำนาจที่เป็นสัญลักษณ์ อาทิ ความสามารถที่จะควบคุมข่าวสาร กลยุทธ์ทางการโฆษณาชวนเชื่อ ฯลฯ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2525: 182)

ในความเข้าใจเรื่องอำนาจฟูโกต์ของธเนศ วงศ์ยานนาวา “ฟูโกต์/ธเนศ” ได้กล่าวว่า “ความสนใจของเขา (ฟูโกต์) นั้นมิได้อยู่ที่การวิเคราะห์ปรากฏการณ์เรื่องอำนาจหรือตลอดจนรากฐานของการวิเคราะห์อำนาจแต่ประการใด ความสนใจของเขาอยู่ที่ประวัติศาสตร์ที่มนุษย์นั้นถูกสร้างให้เป็นองค์ประธาน (subjects) อันเกิดจากรูปแบบของการกระทำให้มนุษย์นั้นตกเป็นวัตถุ (objectification) ในการศึกษา กระบวนการทำให้วัตถุในการศึกษาขององค์ประธานที่พูด (objectivizing of the speaking subject) หรือกระบวนการทำให้เป็นวัตถุในการศึกษาขององค์ประธานที่ผลิต (objectivizing of the productive subject)”¹² (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2528: 46)

ประเด็นของปฏิบัติการของอำนาจ (“the how” of power) ใน 2 ระนาบตามความคิดของ ฟูโกต์ คือกรอบความคิดเรื่องสิทธิ (rules of right) ซึ่งกำหนดขอบเขตของอำนาจ และสัจจะ (truth) ซึ่งอำนาจนี้สร้างขึ้น ส่งผ่าน และนำไปสู่การผลิตซ้ำอำนาจแบบเดิม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้ไม่อาจถูกสร้างขึ้น สถาปนาตัวมันเอง และมีผลในเชิงปฏิบัติการได้ หากไม่มีการสร้าง สะสม ส่งผ่านและปฏิบัติการของวาทกรรมว่าอะไรคือความดีงามและความถูกต้อง แต่วาทกรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องโดยอาศัยอำนาจ สัจจะและอำนาจจึงดำรงอยู่ด้วยกันเสมอ (สายพิณ สุพุทธมงคล, 2543: 5)

สิ่งที่ควรสนใจตามแนวคิดนี้ก็คือนำอำนาจที่แผ่กระจายอยู่ตามปลายทางของระบบ และอำนาจที่อยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ที่แสดงออกและเกิดอยู่เสมอโดยไม่ต้องตระหนักรู้หรือตั้งใจ แต่บงการครอบงำได้ แล้วคำว่าอำนาจเล็กๆ เหล่านี้ถูกรวบงำ ฉวยใช้ ปรับเปลี่ยน ขยาย ยักยอก โดยกลไกอำนาจที่ใหญ่กว่าได้อย่างไร ต้องพยายามค้นหาว่าอำนาจเล็กๆ เหล่านี้ปะทะ

¹¹ แวน ดิจ์ (Van Dijk: 1943-ปัจจุบัน) นักวิชาการชาวนเธอร์แลนด์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์ การวิเคราะห์วาทกรรม และการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (text linguistics, discourse analysis and Critical Discourse Analysis - CDA)

¹² เช่นเรื่องการสอบในสถานศึกษาที่ถูกพัฒนามาจากเทคนิคการสารภาพบาปในยุคกลางโดยจะกำหนด กฎเกณฑ์ต่างๆ ให้นักเรียนจะต้องเปิดเผยความคิดออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่นการทำข้อสอบ การสอบปากเปล่า เพื่อที่จะตัดสินคุณค่ามาตรฐานของนักเรียนคนนั้น นับเป็นการสร้างตัวตนของปัจเจกให้เด่นชัดขึ้นมาภายใต้ ตรรกะการกดบังคับของอำนาจในช่วงเวลาหนึ่งๆ

ประสานกับอำนาจทางการ จนสามารถสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองแก่ระบบได้อย่างไร (สายพิน ศุภุทรมงคล, เรื่องเดียวกัน: 7)

แนวความคิดของฟูโกต์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอำนาจนี้ ได้รวมเอาสองมิติของอำนาจ คืออำนาจที่เป็นการครอบงำ หรือการข่มขู่ บีบบังคับ ให้อีกฝ่ายทำตามความประสงค์ของผู้ใช้อำนาจ กับ “hegemony” หรือการครอบงำในทางความคิด ความเชื่อ อันส่งผลกระทบต่อความคิดและการกระทำของบุคคล ความคิดเรื่องการครอบงำทางความคิด (hegemony) ซึ่งเป็นมโนทัศน์ของแอนโตนิโอ กรัมสกี¹³ ทั้งมิติของการครอบงำและเสรีภาพ กับข้อเสนอเรื่องอำนาจเชิงนามธรรมของกรัมสกีจึงมีความสอดคล้องต้องกันอยู่ในบางระดับ (สายพิน ศุภุทรมงคล, เรื่องเดียวกัน: 42) เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward W. Said)¹⁴ กล่าวไว้ใน “Foucault and the Imagination of Power” ว่า

“ภายใต้ระบอบคิดของฟูโกต์นั้น ความขัดแย้งระหว่างบรรดาโบราณคดี (Archaeologies) กับการเปลี่ยนแปลงสังคมจะเป็นภาวะนิรันดร์¹⁵ ความขัดแย้งอันเป็นภาวะนิรันดร์เช่นนี้ พุดในด้านดีก็คือเป็นคำถามที่รอคอยจนกว่าจะมีผู้คนพบคำตอบที่เหมาะสมและเป็นไปได้ แต่ถ้าพุดในแง่ร้าย ฟูโกต์ก็ได้ตั้งคำถามที่ไม่มีวันตอบได้ขึ้นมา จะว่าไปแล้วดูเหมือนว่าตัวฟูโกต์เองก็จะ

¹³ การครอบงำทางความคิด (hegemony) ของกรัมสกีความหมายโดยสรุปก็คือ การใช้อำนาจความคิดเข้ามาครอบครองกลุ่มหรือชนชั้นในสังคม โดยปราศจากความรุนแรงเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้ความคิดผ่านภาพตัวแทนกลไกอำนาจต่างๆ เช่น การใช้สื่อ สถาบัน ฯลฯ โน้มน้าวความคิดของผู้อื่นให้คล้อยตามความคิดของตน

¹⁴ เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward W. Said: 1935 -2003) นักคิดชาวอเมริกันเชื้อสายปาเลสไตน์ ผู้เขียนหนังสือ Orientalism (1978) ที่ได้วิพากษ์วิจารณ์การนำเสนอ “ตะวันออก” และ “ความเป็นตะวันออก” ในตะวันตกว่าการสร้าง “ระบบระเบียบของนิยามเชิงอุดมการณ์” (system of ideological fictions) ของการเขียนเกี่ยวกับตะวันออก ที่กลับสะท้อนการนำเสนอตัวตน (self) ของตะวันตกมากกว่าความเป็นตะวันออก และตะวันออกถูกนำเสนอให้เป็น “ความเป็นอื่น” (other) ของตะวันตกที่ค้อยกว่า ล้าหลังกว่าและป่าเถื่อนกว่า

¹⁵ เนื่องด้วยโบราณคดี (archeology) ในความคิดของฟูโกต์เป็นวิธีการศึกษาที่พยายามพิจารณาว่า อะไรคือเงื่อนไขที่ทำให้ความรู้หรือวาทกรรมชนิดหนึ่ง ถูกยอมรับว่าเป็นจริงและเป็นไปได้มากกว่าวาทกรรมอื่นๆ ซึ่งหากค้นพบเงื่อนไข ก็จะเข้าใจต่อไปว่า ความเป็นเหตุเป็นผลของวาทกรรมมีกฎเกณฑ์พื้นฐานมาจากอะไร และเบื้องลึกของทัศนวิสัยในการศึกษาประวัติศาสตร์แบบนี้ก็คือ การมองว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของความไม่ต่อเนื่อง ไม่สม่ำเสมอ และไม่ได้มีวิถีทางเดียว

ดังนั้นกรอบคิดโบราณคดีของฟูโกต์จึงให้ความสนใจแก่องค์ประกอบของสรรพสิ่งทั้งหลายที่เป็นอยู่จริงๆ มิใช่เป็นความสนใจที่จะมีต่อความเป็นไปได้ (possibility) ที่จะเกิดสิ่งนั้นขึ้น ซึ่งแนวคิดเช่นนี้จะมุ่งไปสู่แนวคิดสูญนิยม (nihilism) ที่ไม่เชื่อในความก้าวหน้าและความเจริญของมนุษย์ ทุกอย่างเกี่ยวพันและเชื่อมโยง ที่ไม่มีทางออกในการแก้ไขปัญหา แนวคิดของฟูโกต์จึงไม่นำเสนอทางออก กระทั่งมีความหวัง หรือมองความเปลี่ยนแปลงในสังคมว่าเป็นสิ่งที่จะต้องดิ้นรนแต่อย่างใด

ตระหนักถึงภาวะดังนี้ ดังที่เขากล่าวว่าความขัดแย้งระหว่างสัมพันธภาพทางอำนาจกับเสรีภาพ เป็นสภาพทางการเมืองที่ดำรงอยู่อย่างถาวรในทุกๆ สังคม

เมื่อเป็นเช่นนี้ การจะประเมินสถานะทางภูมิปัญญาของฟูโกต์จึงเดินมาถึงทางแยก ทางแรก คือการประเมินแบบรอร์ตี้-ฮาเบอร์มาส (Rorty-Habermas) ว่างานของฟูโกต์ว่างเปล่าและปราศจากแก่นสารเพราะไม่ได้พูดหรือตอบปัญหาสำคัญๆ ไว้อย่างครบถ้วน

ส่วนทางที่สองก็คือยอมรับว่างานของฟูโกต์มีเป้าหมายจำกัดอยู่ตรงการวิเคราะห์การครอบงำที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของมนุษย์เท่านั้น” (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2547)

ไมเคิล วอลเซอร์ (Michael Walzer) นักปรัชญาการเมืองและปัญญาชนสาธารณะชาวอเมริกัน ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างทฤษฎีพหุนิยม (Pluralism) ของนักรัฐศาสตร์อเมริกันและพหุนิยมของฟูโกต์ไว้ว่า

“ฟูโกต์ไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องของการกระจายตัวของอำนาจที่กระจายไปสู่ชายขอบของระบบการเมือง แต่สนใจอำนาจที่ใช้กันอยู่ที่ชายขอบ สำหรับพวกอเมริกันแล้วอำนาจกระจายไปสู่ปัจเจกชนและกลุ่มต่างๆ หลังจากนั้นก็มีการรวมอำนาจกลับมาอีกครั้งหนึ่ง (recentralized) เพื่อที่จะทำให้เกิดจุดศูนย์กลางของอำนาจอีก” (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2531: 27-28) และแนวความคิดของนักรัฐศาสตร์อเมริกันนั้นก็ดูจะให้ความหวังและบทบาทของปัจเจกชนหรืออีกนัยหนึ่งมวลสมาชิกของสังคมหนึ่งๆ ให้เข้ามามีบทบาทในการใช้อำนาจในระบบการเมือง

ผลผลิตที่น่าภูมิใจอย่างยิ่งของเทคนิคในการใช้อำนาจคือการทำให้ปัจเจกชนเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจ ในขณะที่เดียวกัน ปัจเจกชนเหล่านี้ก็มีความรับรู้ว่าตนเองนั้นมีอำนาจในการที่จะเปลี่ยนแปลงและกระทำในสิ่งต่างๆ ในทัศนะของฟูโกต์อำนาจจึงมิใช่เป็นเรื่องของการห้ามการกดบังคับ (repression) หรืออีกนัยหนึ่งอำนาจเป็นเรื่องลบ (negative) แต่อำนาจเป็นเรื่องบวก (positive) เพราะอำนาจนั้นเป็นตัวที่ทำให้เกิดผลผลิต (produce) ด้วย นอกจากนั้นแล้วในตัว of อำนาจเองยังมีคุณสมบัติของการต่อต้าน (resistance) อีกด้วย และการต่อต้านนี้เป็นไปในระดับพื้นล่าง (local) (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2531: 28) ด้วยบริบทที่แตกต่างและมีลักษณะเฉพาะตัว

สำหรับประเด็น “อำนาจ” ฟูโกต์ไม่ได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจแต่อย่างใด ฟูโกต์เพียงต้องการวิเคราะห์อำนาจ (analytic of power) โดยมองว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีลักษณะไม่เท่าเทียม มีการเคลื่อนไหวไป-มา โดยนัยนี้ตัวอำนาจไม่ได้เคลื่อนไหว แต่เป็นเรื่องของกระบวนการทำให้เป็นผู้กระทำ-ผู้ถูกกระทำ (subjectification-objectification) ที่มีลักษณะพลวัต (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2546: 14) สภาพของการสร้างเสรีภาพนำไปสู่ความขัดแย้งทางอำนาจ ความขัดแย้งทางอำนาจนี้เป็นความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่เรียกว่า potentia กับ potestas หรือ power กับ Power

โดยที่ Potentia นั้นมีลักษณะที่เป็นพลังและเป็นการสร้าง อันเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกอยู่ในความหลากหลายของจิตที่อยู่ในร่างกายและเป็นส่วนหนึ่งของเสรีภาพที่จำเป็น เช่นการสร้างสรรคงานต่างๆ ของมนุษย์ ในขณะที่ potestas นั้นเป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้ความหลากหลายแต่เป็นความหลากหลายที่เกิดขึ้นกับจิต

เนื่องด้วยอำนาจไม่ใช่เป็นเรื่องของการห้ามในเชิงลบ หรือ “negative prohibition” แต่เป็นอำนาจแบบ potentia เป็นอำนาจในทางบวก เพราะสร้างบางสิ่งบางอย่างขึ้นมา (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2546: 78) และ Subject อันหลากหลายมีอำนาจในตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งอำนาจจากภายนอก การรวมกันเป็นกลุ่มคนจึงเป็นการเพิ่มอำนาจ อำนาจที่กลายเป็นสิทธิที่อยู่เหนือธรรมชาติ สิทธิและกลุ่มคนเป็นสิ่งที่เดียวกัน ภายใต้ potentia ที่ต่อสู้กับ potestas

โดย potestas จะปรากฏออกมาในรูปของอำนาจเชิงกฎหมาย ตลอดจนความคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติอันเป็นความคิดที่ดำเนินผ่านเส้นทางของการทำสัญญา ในแง่นี้ก็ทำให้ความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอำนาจ ที่เป็นทั้งอำนาจกฎหมาย และอำนาจตามสัญญาที่เกิดขึ้นจากมโนทัศน์เรื่องประชาชนตามทฤษฎีสัญญาประชาคม เป็นอำนาจของ Subject ที่ต้องการที่จะปฏิเสธ เมื่อสถาบันเก่าสิ้นสุดลง สังคมก็จะสร้างสถาบันใหม่ขึ้นมาให้เราต้องต่อสู้ต่อไปอีก

นักปรัชญาการเมืองอิตาเลียนแนวมากซิสต์อย่างแอนโตนิโอ เนกรี (Antonio Negri) เห็นว่าสิ่งที่ตรงกันข้ามกับประชาธิปไตยนั้น ไม่ใช่ระบบเผด็จการเบ็ดเสร็จ แต่เป็นเรื่องของอำนาจอธิปไตยเอง (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2546: 78) เนื่องด้วยอำนาจโดยตัวของมันเองมิใช่สิ่งที่เลวร้าย หากแต่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้น โดยมีระบบเข้ามาจัดการต่างหากที่เป็นสิ่งที่ควรต่อต้าน

อำนาจของรัฐสมัยใหม่ (modern state) นั้นไม่ใช่อำนาจที่อิงกับพระเจ้าอีกต่อไป แต่เป็นอำนาจที่อยู่บนการมีอำนาจเหนือ ชีวิตและความตาย ของสิ่งมีชีวิตในรัฐมากกว่า อำนาจทางการเมืองของรัฐสมัยใหม่จึงไม่ใช่อำนาจเชิงสถาบันเท่านั้น แต่เป็นอำนาจที่ควบคุมชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นอำนาจที่สอดส่องดูแลทุกอย่างก้าวของชีวิต หรือที่ฟูโกต์เรียกว่า อำนาจชีวญาณ (biopower) อันเป็นอำนาจที่ทะลุทะลวงเข้าไปใน subject ที่ทั้งผนวกรวมทุกคนเข้ามา (totalization) และสร้างความเป็นปัจเจก (individualization) ให้แก่ subject แต่ละคนพร้อมๆกัน ชีวิตที่ถูกทะลุทะลวง และขึ้นกับอำนาจภายนอกเช่นนี้จึงไม่มีความแน่นอน โดยตัวของมันเอง เป็นชีวิตที่ไม่สามารถกำหนดการตายและการมีชีวิตอยู่ของตัวเองได้ (แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ, 2549)

อนึ่ง การใช้แนวคิดของฟูโกต์อาจต้องพึงระลึกด้วยว่า ผลงานการวิเคราะห์อำนาจของฟูโกต์ใช้ตัวอย่างของประวัติศาสตร์ยุโรปเป็นหลัก จึงมีลักษณะที่เรียกได้ว่ายังคงใช้ “ยุโรปเป็นศูนย์กลาง” (Euro-centric) มากกว่าที่จะปรากฏอยู่ในลักษณะที่ไม่มีข้อจำกัดทางวัฒนธรรม แม้ว่าผลงานของเขาจะถูกนำไปใช้อย่างไม่มีข้อจำกัดก็ตาม (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2547: 236)

ข้อท้วงติงประการสำคัญที่ฃอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard)¹⁶ มีต่อฟูโกต์ก็คือแนวคิดเรื่องอำนาจของฟูโกต์นั้น โบดริยาร์ดกล่าวว่า ฟูโกต์ยังมีได้ใคร่ครวญโดยตลอด แม้ว่าฟูโกต์จะพิจารณาเรื่องอำนาจอย่างวิพากษ์วิจารณ์ก็ตาม แต่ในที่สุดแล้ว อำนาจในข้อเขียนของฟูโกต์ก็ยังคงมีบทบาทเป็นแหล่งอ้างอิงในขั้นสุดท้าย ฟูโกต์กล่าวถึงการแผ่ขยายของอำนาจ ถึงผลในรูปแบบต่างๆ ของอำนาจ ซึ่งเท่ากับว่าฟูโกต์ยังจมอยู่ภายใต้เรื่องของอำนาจนั่นเอง และอำนาจก็กำลังระเบิดเข้าสู่ภายใน (implosive) เช่นเดียวกัน แต่ฟูโกต์ยังฝันถึงโลกยุคเก่าที่เป็นการระเบิดแบบกระจายสู่ภายนอก (explosive) (ฃอง ฟรองซัว ซิบซัค, 2533: 71) และในข้อเขียนของฟูโกต์ ทุกอย่างกลับมอลงที่เรื่องของอำนาจ อำนาจซึ่งถึงแม้ว่าจะมีลักษณะกระจายออกไป ก็ยังคงเป็นแนวคิดเชิงโครงสร้าง เป็นการมองอำนาจในรูปของขั้ว อธิบายไม่ได้ว่าอำนาจปรากฏอยู่ได้อย่างไร (ฃอง ฟรองซัว ซิบซัค, เรื่องเดียวกัน: 71)

ปากของคนเราสามารถสร้างสรรค์ได้พอๆ กับการทำลาย เมื่อครั้งที่อดัมและอีวาใช้ปากหันหลังแก่พระเจ้า ความทุกข์ทนในการดำรงอยู่ของมนุษย์เป็นสิ่งที่มนุษย์เองต้องรับผิดชอบ จะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมนุษย์ได้สร้างภาพตัวแทน (representation) พระเจ้าหรือความจริงขึ้นมาจากปากของตัวเอง หากโอบอ้อมของพระองค์สร้างความจริงในนามธรรมชาติ ปากของ มนุษย์ก็สร้างภาพตัวแทนของความจริงต่างๆ ผ่านกระบวนการทางภาษาของตนเช่นกัน

ความจริงแบบมนุษย์จะกลายเป็นความจริงของส่วนรวมไม่ได้ ถ้าความจริงนั้นเป็นเพียงผลผลิตของการคิดนึกส่วนตัวโดยไม่มีการสร้างหรือผลิตซ้ำความจริงออกมาในรูปแบบที่สามารถยอมรับกันภายในสังคม การตัดสินบางอย่างว่าจะ “จริง” หรือ “ไม่จริง” ไม่ได้เป็นเรื่องราวสามัญที่ทุกคนในสังคมสามารถกำหนดขึ้นมาเองอย่างอิสระ (autonomy) ได้ ความจริงของมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องสัมพันธ์ (relative) ผูกพันกับบางอย่างที่มีอำนาจในการสร้างตัวของมันเสมอ ความจริงจึงถูกสร้างและถูกอธิบายขึ้นโดยชนชั้นผู้มีอำนาจกุมชะตาความจริงเช่น ชนชั้นในทางการเมือง ทางศาสนา หรือผู้ที่มีความรู้ในยุคนั้นๆ ในการกำหนดว่าความจริงแต่ละยุคสมัยว่าควรจะเป็นอย่างไร โดยการกำหนดความจริงของผู้กุมอำนาจเหล่านั้นก็ได้กลายมาเป็นสิ่งที่ประชาชนทั่วไปต้องรู้ ต้องฟังและปฏิบัติตาม การยอมรับความจริงที่แฝงไปด้วยอำนาจเหล่านี้จึงไม่ต่างกับการยอมศิโรราบให้แก่พระเจ้า (surrender of divinity) ในนามแรงศรัทธาของชาวคริสต์สมัยกลาง (Middle Age) ทางโลกฝั่งตะวันตก ที่ไม่มีความเป็นไปได้อื่นใดนอกจากพระเจ้า

¹⁶ ฃอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard: 1929-2007) นักปรัชญาและนักทฤษฎีสังคมชาวฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียงเกี่ยวกับทฤษฎีการบริโภคสัญญะ (sign consumption) และความเสมือนจริง (simulacrum) ที่หมายถึงแนวคิดของความเหมือนความจริง อันเป็นความจริงที่เกิดจากการจำลองที่ไม่มีต้นฉบับ เช่นเกมจำลองทางคอมพิวเตอร์อย่าง Sim City, Sim Ant ฯลฯ เป็นต้น

มนุษย์ต่างผลิตพระเจ้าเป็นของตัวเอง แต่ภาพตัวแทนพระเจ้าสาธารณะที่ถูกผลิตซ้ำและดำรงอยู่บนพื้นฐานอำนาจเชิงสถาบันทางสังคมนั้น กลับมีส่วนที่กำหนดบางส่วนของความจริงมนุษย์ขึ้นมา และความจริงที่เป็นส่วนๆ (partial truth) ที่ว่านี้ ในแง่การศึกษาเล่าเรียนก็ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากอำนาจและจำหน่ายให้แก่ประชาชนรับรู้ในนาม “ความรู้” (knowledge) ที่ควรจะต้องฟังและตั้งคำถามกันอย่างมีวิจารณญาณ

2.4 ความรู้

ชาวคริสต์เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกภายในระยะเวลา 6 วัน ด้วยพระวาจา คำพูดหรือ “Logos” พระคัมภีร์ไบเบิลที่ปรากฏอยู่ในส่วนของเซนต์จอห์น (St. John’s Gospel) ที่ได้สร้างให้ “Logos” เป็น เครื่องมือสำคัญของพระเจ้าในการสร้างสรรพสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ ตัวของ “Logos” จึงเป็นสิ่งที่สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง

เช่นเดียวกันกับพระเจ้า มนุษย์ใช้ปากสนทนา และสื่อสารกันด้วยคำพูดซึ่งมิใช่การเปล่งเสียง (voice) แต่เป็นการเปล่งเป็นคำพูดที่เริ่มจากการให้ชื่อสิ่งต่างๆ (nomenclature) และคำพูดนี้ได้กลายเป็นพลังที่มนุษย์ใช้เป็นความหมายของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะคำพูดมีความเป็นเหตุเป็นผล เป็นวาทกรรม (rational discourse) (อุททอง โฆวินทะ, 2544: 52-53) แม้ว่า “Logos” สำหรับพระเจ้าจะเป็นเรื่องของการสร้าง (construction) แต่จากกรอบความคิดของมนุษย์แล้ว สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากฝีมือการสร้างของพระเจ้าถือว่าเป็นผลิตผลทางธรรมชาติมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของการสร้าง ความรู้ของมนุษย์ที่มีต่อการสร้างของพระเจ้าคือการค้นพบ (discovery) แต่ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันแล้ว ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของการสร้างมากกว่าที่จะเป็นการค้นพบ (ชนเศ วงศ์ยานนาวา, 2546: 161) และเป็นเรื่องราวระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองที่จะสร้างความรู้หนึ่งๆ ขึ้นมา โดยมีข้อจำกัดว่าความรู้ที่เพียบพร้อมหรือทรงภูมิปัญญา (wisdom) เป็นเรื่องของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของความรู้ มนุษย์จึงได้แต่เพียงเป็น “ผู้ที่รักในความรู้” เท่านั้น หาได้เป็นเจ้าของความรู้ทั้งหมดไม่ พระเยซูแห่งคริสต์ในฐานะพระวจนะอวตาร (Logos Incarnate) ก็ทรงสอนเป็นปริศนาให้ต้องตีความหมายและได้มีการตีความหมายมาตั้งแต่ต้น (กิริติ บุญเจือ, 2542: 3-22) การที่จะเข้าถึงความจริงอันสมบูรณ์แบบคริสต์จึงเป็นไปได้ลำบาก นับตั้งแต่การเข้าใจพระคัมภีร์ปัญหาปรัชญาศาสนาคริสต์จึงเริ่มจากการตีความหมายคัมภีร์ไบเบิลเช่นกัน (กิริติ บุญเจือ, เรื่องเดียวกัน: 6) และจะต้องมีการปรับการตีความพระคัมภีร์ให้มีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลาจนถึงปัจจุบัน ดูเหมือนว่าพระเจ้าจะพอใจให้มนุษย์รู้เพียงบางความจริงตามที่พอจะตีความได้เท่านั้น

ในโลกความรู้ของมนุษย์ การได้มาซึ่งรู้นั้นจะเกิดขึ้นเริ่มจากเสียง หมายความว่า การใช้ภาษาและเป็นภาษาพูด เป็นความรู้ที่ผ่าน “Logos” แต่ภาษาพูดก็กลับถูกจัดให้เป็นเรื่องทาง

วัฒนธรรม ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับการเข้าถึงธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้จากกระบวนการทางภาษา (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2546: 155) กระบวนการทางภาษาจึงเป็นกระบวนการทำให้ธรรมชาติกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการเรียนรู้ของมนุษย์

ในหนังสือ *Philosophy and the Mirror of Nature* (1979) ประพันธ์โดยริชาร์ด รอร์ตี (Richard Rorty) นักปรัชญาแนวปฏิบัตินิยมชาวอเมริกัน โดยแนวคิดหลักของหนังสือเล่มนี้เกี่ยวข้องกับปรัชญาที่มุ่งเป้าไปยังตัวทฤษฎีความรู้ (epistemology)¹⁷ รอร์ตีเสนอว่าเราควรที่จะเลิกให้ความสนใจกับทฤษฎีความรู้ ตัวของปรัชญาเองก็ได้เดินทางมาถึงจุดจบของมัน เพราะเนื่องจากทฤษฎีความรู้ ซึ่งถือเป็นแก่นหรือศูนย์กลางของปรัชญา ที่ผ่านมานั้นไม่สามารถให้คำตอบที่แน่นอนมั่นคงแก่มนุษย์ได้ ประกอบกับให้ความหวังผู้ที่สมารถในแบบเพื่อฝัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการอ้างอิงถึงความจริง และความรู้ในฐานะที่มันคือภาพตัวแทนของความจริง (representation) (Richard Rorty, 1979: 374-376 อ้างใน พิศาล มุกดาภิรมย์, 2546: 112)

รอร์ตีเห็นว่าควรจะเลิกสนใจแนวคิดดั้งเดิมของญาณวิทยาที่ถือว่า “ความรู้ของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของภาพแทน (representation) ที่มนุษย์จำเป็นต้องมีในการเข้าใจธรรมชาติ” และวิชาปรัชญาอย่างญาณวิทยาก็ได้เดินทางมาถึงจุดจบ เพราะหน้าที่ญาณวิทยาอยู่ที่การวิเคราะห์ห่มโนทัศน์ว่าด้วยความรู้ในฐานะที่เป็นภาพแทนของมนุษย์ และเมื่อแนวคิดเรื่องภาพแทนไม่อาจยอมรับได้ ก็ย่อมยอมรับญาณวิทยาไม่ได้เช่นกัน¹⁸

มุมมองแบบหลังปรัชญา (post-philosophy) ของรอร์ตี เขามีความสนใจน้อยกว่าทฤษฎีต่างๆ นั้นถูกต้องหรือผิดพลาด สิ่งที่รอร์ตีให้ความเอาใจใส่คือทฤษฎีเหล่านั้นมันมีประโยชน์และน่าสนใจหรือไม่ต่างหาก (สจิวต ซิม, 2547: 195) การพิจารณาตัวทฤษฎีต่างๆ (theory) รวมไปถึงการพยายามสร้างมันขึ้นมาแล้วแต่เป็นเพียงแค่ความต้องการสนองต่อความอยากส่วนตัว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

¹⁷ Epistemology หรือ ญาณวิทยา เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา ว่าด้วยบ่อเกิด ลักษณะ ประเภท ระเบียบ วิธี และความสมเหตุสมผลของความรู้ บางทีใช้คำว่า ทฤษฎีความรู้ (theory of knowledge) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540. หน้า 34)

¹⁸ แต่โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ได้ให้ความเห็นแย้งกับรอร์ตีว่า ปรัชญายังมีที่ว่างเหลืออยู่ในปัจจุบัน และเป็นที่ยังที่สำคัญ อันได้แก่การที่ปรัชญาเป็นการถกเถียงเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ศาสตร์ต่างๆ ไม่สามารถตอบได้ หรือถูกมองว่าเป็นปัญหาโลกแตก และอาจมองได้อีกอย่างหนึ่งว่าปรัชญาเป็น “สถานที่” ซึ่งการถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาปรัชญาต่างๆ เกิดขึ้น (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, 2543. หน้า 67-79) ยกตัวอย่างปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอภิปรัชญา เช่น เหตุผลของการมีอยู่ของมนุษย์ ความงาม หรือสุนทรียศาสตร์ เป็นต้น

(private perfect) นักปรัชญาชาวเยอรมันอย่าง ฟรีดริช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche)¹⁹ ได้เรียกความพยายามดังกล่าวของนักปรัชญาว่าล้าแล้วแต่เป็นการสร้าง “เจตจำนงสู่สัจจะ” หรือ “will to truth” โดยการลงทุนลงแรงไปในกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง ช่วยเหลือสร้างคุณประโยชน์แก่สังคมมนุษย์แต่อย่างใด (human solidarity) (Rorty, 1989: 96 อ้างใน พิศาล มุกดาธรรมี, 2546: 120)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับตัวของความรู้ (knowledge) ที่เคยถูกสร้างขึ้นมาให้มีมาคาดคิดว่ามันเปรียบเสมือนตัวแทนของความจริง สัจธรรม ไปจนถึงเป็นตัวแทนของผู้มีความรู้แต่เบื้องหลังมาคาดคิดดังกล่าว ตัวความรู้ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสิ่งที่ดีงามและสูงส่งดังกล่าว แต่กลับเป็นตัวแทนของอำนาจ ผลประโยชน์ และตอบสนองความต้องการของมนุษย์บางคนหรือบุคคลบางกลุ่มที่สร้างมันขึ้นมาเท่านั้น (พิศาล มุกดาธรรมี, เรื่องเดียวกัน: 124)

การวิจารณ์ของรอร์ตีเป็นการถกเถียงในระดับภววิทยา (Ontology)²⁰ ในการมีอยู่ของความรู้ ส่วนความรู้สำหรับฟูโกต์นั้น ความรู้มีอยู่ 2 ประเภทอันได้แก่ ความรู้ประเภทแรกคือ ความรู้แบบที่ฟูโกต์เรียกว่า “Savoir” ซึ่งหมายถึง กระบวนการของความรู้ ภายใต้กระบวนการนี้ตัวตนของ subject จะเปลี่ยนแปลงไป และในขณะที่เดียวกันการทำให้ subject กลายเป็นวัตถุก็จะบังเกิดขึ้นมา เช่นกรีกโบราณในยุคก่อนหน้าโสเครตีสนั้น การออกกำลังหรือความรู้ทางพลศึกษาช่วยเสริมสร้างตัวตนของมนุษย์ว่าเป็นผู้ที่มีศักยภาพในตัวเองสูง จึงเกิดการทำให้ร่างกายตนเองมีสุขภาพแข็งแรง เกิดการเพาะกายขึ้น ในยุคต่อมาการออกกำลังกายไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาบ้านเมือง มนุษย์จะต้องเป็นพลเมืองที่ดีจะต้องรู้จักตัวเองพร้อมๆกันกับรู้สำนึกทางด้านสังคม สนใจความรู้ที่ช่วยพัฒนาสติปัญญามากกว่าที่จะสนใจในร่างกายของตน เกิดเป็นนักคิด ผู้รู้ต่างๆ เป็นต้น

ความรู้ประเภทที่สองนั้น ฟูโกต์เรียกว่า “Connaissance” ซึ่งก็คือกระบวนการที่ช่วยเพิ่มพูนความเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลของตัววัตถุนั้นๆ เช่น ความบ้า, ความตาย, หรือเพศสภาพ

ความแตกต่างระหว่าง “Savoir” กับ “Connaissance” อยู่ตรงที่ความรู้แบบ “Savoir” เป็นความรู้ตามจังหวะ (movement of knowledge) ขณะที่ความรู้แบบ “Connaissance” เป็นการสร้าง

¹⁹ ฟรีดริช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche: 1844-1900) นักเขียนและนักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้ที่เชื่อมั่นในเจตจำนงต่างๆ ของมนุษย์ที่จะมุ่ง ไปสู่อำนาจ (will to power) ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถบรรลุถึงศักยภาพที่เต็มเปี่ยมภายในตัวเอง ถึงขั้นที่สามารถจะสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นมาใหม่ (self creation) อันนำไปสู่อภิมนุษย์ (Superman) ต่อไป

²⁰ ภววิทยา (Ontology) เป็นสาขาหนึ่งของอภิปรัชญา (metaphysics) ที่ศึกษาว่า อะไรคือสิ่งเป็นจริง กล่าวคือ ศึกษาธรรมชาติของสิ่งที่เป็นจริงในฐานะสิ่งที่เป็นสากลที่สุด หรือในฐานะที่เป็น “สิ่ง” ไม่ใช่ในฐานะสิ่งนั้นหรือสิ่งนี้โดยเฉพาะ เช่น ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นต้นไม้ เป็นคน เป็นหิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540. หน้า 74-75)

ของความรู้ (the formation of a knowledge) พูดย่างๆ ก็คือ ความเป็นตัวตนของ subject มนุษย์ทุกวันนี้ขึ้นอยู่กับ “Savoir” แต่มนุษย์ที่มีประสบการณ์อันแสนจำกัด กลับมองไม่เห็นและหันไปคิดว่าวาทกรรมอย่าง ความป้ำ, ความตาย, หรือเพศสภาพ คือ “Connaissance”

การศึกษาอำนาจผ่านการวิเคราะห์ดีสคอร์ด (discourse) ทำให้เห็นอำนาจกระจายอยู่ทุกจุด และมนุษย์ในภาวะสมัยใหม่ตกเป็น subject ของอำนาจมากเพียงใด ความเป็น subject ไม่ใช่เรื่องที่เกิดจากการเลือกโดยเสรี หรือด้วยความจงใจของฝ่ายที่ตกเป็น subject นั้น ในทางตรงกันข้าม ความเป็น subject เป็นผลของการกดบังคับ โดยสังคมและการควบคุมโดยระเบียบวินัยและความรู้แบบวิทยาศาสตร์

ซึ่งในงานของฟูโกต์ที่ชื่อ “Discipline and Punish: Birth of Prison” ฟูโกต์กล่าวว่า ความเป็นสัจจะของความรู้ใดๆ มิได้ก่อให้เกิดจากญาณวิทยา (Epistemology) แต่เกิดจากอำนาจที่มาคู่กับความรู้นั้น และอำนาจที่ความรู้นั้นผลิตขึ้นมา (อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, 2546: 7) โดยที่ฟูโกต์ตั้งคำถามว่าอะไรคือความรู้และใช้หลักเกณฑ์ใดเป็นตัวกำหนด เพราะเท่าที่ผ่านมามีสิ่งใดจะถือว่าเป็น “ความรู้” ได้ก็ต้องผ่านเงื่อนไขกฎเกณฑ์แบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (scientifically) จึงเป็นความรู้ที่เก็บกดปิดกั้นความรู้แบบอื่นๆ ไม่ให้ปรากฏขึ้นมา การพรรณนาความรู้ที่ถูกเก็บกดปิดกั้น (subjugated knowledge) ใ้ภายใต้สิ่งที่เรียกว่าเอกภาพ ความผสมกลมกลืนความต่อเนื่องหรือภายใต้บทบาทหน้าที่ต่างๆ เป็นต้นจึงเป็นความรู้เฉพาะที่ เฉพาะบุคคล เฉพาะช่วงเวลามากกว่าเป็นความรู้ในเชิงของระบบและสถาบัน (ชงชัย วินิจจะกูล, 2534 อ้างใน อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, เรื่องเดียวกัน: 7)

ความน่าสนใจของฟูโกต์ประการแรกจึงอยู่ที่การแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ แต่การให้ความสนใจกับความรู้เฉพาะด้านของฟูโกต์ถูกจอห์น โฟรว์ (John Frow)²¹ วิเคราะห์ว่ามองข้าม/ไม่ให้ความสำคัญกับความรู้ต่างๆ ไปในชีวิตประจำวันของคนในสังคม ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญในการต่อต้าน/ขัดขวางอำนาจในสังคมได้เช่นกัน เช่น การไม่ยอมกระทำตามกฎหมายเพราะเห็นว่าการกระทำดังกล่าวขัดกับสามัญสำนึกหรือจริยธรรมของตนเอง เป็นต้น นั่นก็คือโฟรว์เห็นว่าฟูโกต์ก็ไม่ต่างไปจากหลุยส์ อัลธุสแซร์ เท่าใดนัก (John Frow, 1986: 81)

ประการที่สองของฟูโกต์อยู่ที่การแสดงให้เห็นถึงด้านบวกของอำนาจ แต่สำหรับฟูโกต์แล้ว ความโดดเด่นของอำนาจอยู่ที่การผลิตหรือการสร้าง และสิ่งสำคัญที่อำนาจสร้างคือความรู้ เอกสิทธิ์ และความจริงที่ “เราจะต้องยุติการมอง/เข้าใจอำนาจในเชิงลบกันเสียที ไม่ว่าจะเป็นการ

²¹ จอห์น โฟรว์ (John Frow: 1948-ปัจจุบัน) ศาสตราจารย์ชาวออสเตรเลีย ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาและวรรณกรรมอังกฤษ

กีดกัน กดขี่ ตรวจสอบ บังคับ บิดเบือนหรือปิดบังอำพราง จริงๆ แล้วอำนาจสร้าง/ผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจสร้างความจริงสร้างสรรค์สรรพสิ่งต่างๆ ในสังคม และสร้างพิธีกรรมให้กับสิ่งที่เรียกว่า ความจริงด้วย” (Michel Foucault, 1979: 194)

ประการสุดท้าย สำหรับความรู้ ไม่มีอะไรที่ถือเป็นการสูญเสีย/เสียสละที่ยิ่งใหญ่ ความรู้มีความสำคัญสูงสุดแม้แต่มนุษย์เองก็สามารถถูกลดทอนลงเป็นเพียงวัตถุหรือสิ่งที่ถูกศึกษา เพื่อตอบสนองความอยากรู้ของความรู้ได้ (Michel Foucault, 1977: 163 – 164 อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2538: 13)

ในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์นั้น มนุษย์จำต้องแยกตัวเองออกจาก “สิ่งที่ต้องการจะรู้” ดังนั้น ตัวความรู้จึงตกอยู่ในสภาพเป็น “วัตถุที่ถูกรู้” ของมนุษย์ การมีระยะห่างระหว่างตัวของมนุษย์กับความรู้นี้เองทำให้ตัวตนของมนุษย์ไม่ถูกกลืนหายไป แม้ว่ามนุษย์จะทำให้ตัวเองกลายเป็น “วัตถุที่ถูกรู้” เช่นกัน เช่นในกรอบของแพทย์ ชีววิทยา ฯลฯ กระบวนการที่ทำให้มนุษย์แต่ละคนมีวิธีการในการเปลี่ยนตัวเองให้กลายเป็นซบเจกสำหรับถูกศึกษานั้น พอล ราบินาวน์เรียกว่า “กระบวนการทำให้เป็นซบเจก” (subjectification) โดยจะมีความสัมพันธ์กับความรู้ที่ถูกผลิตขึ้น โดยศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์ (human sciences) (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2532: 15) เพื่อสร้างอำนาจอันชอบธรรมให้แก่ความรู้ในศาสตร์หนึ่งๆ

ความรู้ที่รักษาระยะห่างระหว่างตัววัตถุที่จะต้องถูกศึกษากับตัวผู้ศึกษาเช่นนี้ ทำให้ความรู้ในศตวรรษที่ 19 กลายมาเป็นกระบวนการความรู้ในกรอบคิดแบบวิทยาศาสตร์ (science) เพื่อคงความเป็นวัตถุพิสัย (objective) ของสิ่งที่ถูกศึกษาเอาไว้ ฟูกอตกล่าวว่า “สิ่งที่เรามุ่งหมายก็คือ การขบถของความรู้ที่โดยพื้นฐาน ไม่ได้ต่อต้านสาระ วิธีการหรือแนวความคิดของวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ แต่ต่อต้านผลการรวมศูนย์อำนาจ ที่เชื่อมโยงกับการสถาปนาตัวและการทำงานของวาทกรรมวิทยาศาสตร์หนึ่งๆ ในสังคมแบบของเรา...การสืบสาววงศ์วานจะต้องต่อสู้กับผลที่เกิดจากอำนาจของวาทกรรมหนึ่งๆ ซึ่งถือกันว่าเป็นวิทยาศาสตร์” (วีระ สมบูรณ์, 2541: 84)

ดังนั้น “เจตนา” (Will) ของฟูกอตจึงอยู่ที่ “การกระตุ้นเร้าให้ความรู้ท้องถิ่นกลับกระเดื่องขึ้นอีกครั้ง... โดยอยู่ตรงกันข้ามกับการจัดลำดับสูงต่ำของความรู้โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ (scientific hierachisation) ตลอดจนผลที่แผ่เร้นอยู่ในอำนาจของมัน” (วีระ สมบูรณ์, เรื่องเดียวกัน: 84)

ความรู้ที่เป็นทางการ ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ หรือความรู้ที่ถูกสถาปนาขึ้นในสถาบันต่างๆ มันไม่ได้เป็นความรู้ที่จะปลดปล่อยให้ผู้คนสามารถที่จะทำอะไรได้ตามใจชอบ แต่ว่าตรงกันข้ามมันกลับกลายเป็นความรู้ที่พยายามจะเข้ามาควบคุมคน ในขณะที่ความรู้ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local knowledge) จะมีทิศทางการกลับกัน ความรู้พื้นบ้านก็คือความรู้ที่ไม่มีใครควบคุม และขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ซึ่งจะฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรมและบริบทเฉพาะตัวต่างๆ กัน และมีรูปแบบที่ไม่

เหมือนกัน แตกต่างกันไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมเฉพาะหนึ่ๆ ที่เปิดให้ผู้คนสามารถแสดงตัวตนออกมา

อรชุน อับปาคุรีย (Arjun Appadurai)²² กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือความแข็งแกร่ง (substantially) ในการผลิตความน่าเชื่อถือ (reliably) ของตัวตนท้องถิ่นต่างๆ (local subjects) เท่าที่ความเชื่อของท้องถิ่นเพื่อนบ้านข้างๆ รู้จักและยอมรับ (recognized) และจึงถูกจัดเป็นองค์กร (organized) ขึ้นมา ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่เพียงมีความเป็นท้องถิ่นในตัวของมันเองแต่สิ่งที่สำคัญกว่าก็คือ ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เพื่อตัวของท้องถิ่นเอง (Arjun Appadurai, 1996: 181) เพื่อใช้ตอบรับในการถั่งโถมของกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ในยุคปัจจุบัน

2.5 โลกาภิวัตน์

คำว่า “Globalization” เป็นคำที่มีปัญหาในการให้ความหมายเช่นเดียวกันกับคำเช่น “paradigm”²³ หรือกระทั่ง “discourse”²⁴ การใช้คำ “โลกาภิวัตน์” แทน “globalization” ในภาษาไทยจึงเป็นคำที่ต้องการการถกเถียงในวงกว้างมาโดยตลอด²⁵

²² อรชุน อับปาคุรีย (Arjun Appadurai: 1949-ปัจจุบัน) นักมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัยโดยมุ่งเน้นไปที่สภาวะสมัยใหม่ (modernity) และ โลกาภิวัตน์

²³ มาร์กาเรต มาสเตอร์แมน (Margaret Masterman) นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้วิเคราะห์ความหมายของ “Paradigm” ที่ปรากฏในหนังสือ The Structure of Scientific Revolution (1962) ของทอมัส คูห์น (Thomas Kuhn) ว่ามีไม่ต่ำกว่ายี่สิบเอ็ดความหมาย ดู Margaret Masterman, "The Nature of a Paradigm," pp. 59-89 in Imre Lakatos and Alan Musgrave, eds. *Criticism and the Growth of Knowledge: Volume 4: Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London, 1965*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970)

²⁴ คำว่า “discourse” สามารถใช้คำไทยแทนได้หลายคำเช่น วาทกรรม ปริจเฉท วจนะ วาทะ สัมพันธสาร ข้อความ เป็นต้น ตัวอย่างการให้นิยามคำนี้ในภคภาษาไทยดูได้จาก อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, (2546). กรอบวาทกรรมวิเคราะห์และกรณีศึกษาไทย. วารสารนิเทศศาสตร์. ปีที่ 21 ฉบับที่ 1. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: หน้า 1-20. อมรชัย คหกิจโกศล, (2546). ความหมายของคำว่า Discourse จากการใช้. จุลสารไทยคดีศึกษา. ปีที่ 19 ฉบับที่ 3-4. สถาบันไทยคดีศึกษา. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: หน้า. 92-94. กฤษดาพรรณ หงส์ดารมภ์, (2539). ปริจเฉทในมุมมองใหม่. ภาษาและภาษาศาสตร์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 2. ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: หน้า. 1-14. และ กฤษดาพรรณ หงส์ดารมภ์, (2549). มองสังคมผ่านวาทกรรม. จันทิมา เอี่ยมานนท์, บรรณาธิการ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ด้านสุทธาการพิมพ์. กรุงเทพฯ.

ตามความเห็นของนิธิ เอียวศรีวงศ์ “โลกาภิวัตน์” หมายถึง การอภิวัตน์หรือเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหรือก้าวหน้ามากขึ้นตามกระแสโลก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 56-57) บางครั้งคำว่าโลกาภิวัตน์ก็มีความหมายอย่างกว้างๆ ว่า “กระบวนการทำให้โลกกลายเป็นหนึ่งเดียว” (วิชัย ตันศิริ, 2538: 12-13) เป็นโลกที่รวมเอาทุกอย่างเข้ามาไว้ด้วยกันและไม่มี ความแตกต่างหลงเหลืออยู่อีกต่อไป

กระบวนการโลกาภิวัตน์ (globalization) มิได้บรรยายถึงสรรพคุณของสภาวะปัจจุบันแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีเป้าหมายที่แน่ชัดอีกว่า โลกในอนาคตนั้นจะต้องอยู่ใน โลกสมัยใหม่เป็นโลกของโลกาภิวัตน์ และนอกจากนี้ก็ยังเป็นสิ่งที่ดูจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นดังนั้นโลกทั้งโลกก็จะมีความเหมือนกัน ไร้ซึ่งความแตกต่างมีแต่ความเป็นเอกภาพ เป้าหมายจึงเป็นการแสวงหาความเป็นหนึ่งเดียว แต่การแสวงหาความเป็นหนึ่งเดียวนี้ก็ดูจะเป็นเรื่องที่น่าหนักใจมากขึ้น เมื่อโลกสมัยใหม่กลายเป็นโลกที่มีการแยกตัว (fragmented) จำแนกแจกแจง (differentiation) ออกไปเป็นสิ่งที่ใหม่ที่แตกต่างกันออกไปจากเดิม (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2546: 300) ผ่านกระบวนการต่างๆเช่น กระบวนการเป็นประชาธิปไตยในโลก (democratization) กระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) ซึ่งกระบวนการต่างๆ นี้เป็นการแสวงหาความเป็นเอกภาพที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นหนึ่งเดียว ความต้องการที่จะบูรณาการเอาสิ่งที่มีความแตกต่างกันนำเข้ามาอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ที่มีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว การบรรยายถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการบรรยายการครอบคลุม ไม่ได้ละเว้นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่แตกต่างเอาไว้ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, เรื่องเดียวกัน: 302-303) และพยายามรวมเอา (inclusive) ทุกสิ่งทุกอย่างเข้าไว้ด้วยกันภายใต้กรอบโลกาภิวัตน์

ณ ตอนนี กระบวนการโลกาภิวัตน์ไม่ใช่เรื่องใหม่ หากจะกล่าวในเชิงปริมาณแล้ว การพูดหรือการเขียนเรื่องโลกาภิวัตน์ถูกพัฒนาและถกเถียงกัน ในประเด็นความร่วมมือเชิงวิชาการของมันมาอย่างสม่ำเสมอ²⁶ โลกาภิวัตน์ถูกอธิบายถึงอย่างกว้างขวางทั้งในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์และ

²⁵ การถกเถียงแย้งซึ่งการนิยามความหมายของคำว่า “globalization” ในการแปลเป็นภาษาไทย ดูงานวิจัยของประเสริฐ ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: ปีที่ 20 ตั้งแต่ฉบับแรกในปี พ.ศ. 2537 หน้า.13-22 ต่อมาฉบับที่ 2 ปีพ.ศ. 2538 หน้า 28-35 จนถึงฉบับที่ 3 ปีเดียวกันหน้า 68-84 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับปัญหาการนิยามคำนี้ในการแปลเป็นภาษาไทยรวมทั้งหมด 35 หน้า.

²⁶ ดู Bauman, Zygmunt. Globalization. Cambridge: Polity, 1998. Jameson, Fredric and Masao Miyoshi, eds. The Culture of Globalization. Durham: Duke University Press, 1998. , Appadurai, Arjun. (1990). “Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy.” In Global Culture : Nationalism, Globalization and Modernity, Edited by Mike Featherstone. London : Sage/TCS, 1990. pp.295-310. ,Featherstone, Mike. Undoing Culture. London: Sage/TCS,1995. Robertson, R. “Mapping the Global Condition: Globalization as the

สังคมวิทยา กระบวนการที่ร่วมกับโลกาภิวัตน์มีได้อย่างหลากหลาย เช่น ผ่านการพัฒนาแนวนอน นิยมสากล, เครือข่ายโทรคมนาคมโลกที่ขยายขอบเขตอย่างไม่มีการสิ้นสุด การผสมผสานทางวัฒนธรรม และการเพิ่มขึ้นของการพึ่งพากันภายในสังคมขนาดใหญ่ การอพยพย้ายถิ่นฐาน (migration) และการท่องเที่ยว ปัญหาภาวะเบียดเบียนข้อบังคับของชาติในกระบวนการสากล รูปแบบทางการเมืองแบบใหม่ การเคลื่อนไหวทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนาและปฏิกริยาทางการเมืองที่ต่อต้านกระบวนการโลกาภิวัตน์และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องต่างๆ (Hetherington, 2002: 176-177) เป็นต้น

แม้สายธารโลกาภิวัตน์จะก่อกำเนิดจากซีกโลกตะวันตกไหลสู่ตะวันออก แต่ในปัจจุบันเราไม่อาจที่จะแยกแยะได้อย่างชัดเจนได้อีก โลกาภิวัตน์ไหลเลื่อนและเคลื่อนไหวโดยไม่มีจุดศูนย์กลางที่แน่นอน แบบฉบับของโลกาภิวัตน์เฉกเช่นเดียวกันกับแนวคิดหลังอาณานิคม (post-colonialism) อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก ดังที่โฮมิ บาบา (Homi Bhabha)²⁷ ได้กล่าวถึงไว้ว่า มีแนวทางอันหลากหลาย มากกว่าที่จะแบ่งออกเป็นศูนย์กลางและชายขอบ ซึ่งความคิดแบบศูนย์กลางและชายขอบก็ยังติดอยู่กับความคิดแบบสารัตถนิยม²⁸ (essentialism) ความคิดเรื่องขั้วปฏิบัติจึงเป็นกรอบความคิดที่ถูกบังคับและจัดระเบียบลงมาโดยระบบอาณานิคม ลักษณะลูกผสมเป็นลักษณะที่สำคัญมากกว่าที่จะเน้นถึงความเป็นเอกพันธ์ และมีอัตลักษณ์ที่แตกเป็นเสี่ยงๆ มากกว่าที่จะเป็นเอกภาพ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2546: 76-77)

เควิน เฮทเธริงตัน (Kevin Hetherington)²⁹ กล่าวว่าระดับ (degree) ที่บรรดาผู้เขียนงาน (writers) ว่าด้วยเรื่องราวโลกาภิวัตน์ต่างมีข้อสันนิษฐานที่มีอยู่ (spatial assumption) ร่วมกันบางประการได้แก่ (Kevin Hetherington, 2002: 180-181)

Central Concept.” Global Culture. Ed. Mike Featherstone. London: Sage/TCS, 1990. pp.15-30. , Robertson, R. Globalization. London: Sage/TCS, 1992. , Waters, Malcom. Globalization. London: Routledge,1995., Albrow, Martin. The Global Age. Cambridge: Polity, 1996. , Castells, Manuel. The Information Age, Volume 1: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 1996. และ Hannerz, Ulf. Transnational Connection. London: Routledge. 1996.

²⁷ โฮมิ บาบา (Homi Bhabha: 1949-ปัจจุบัน) นักทฤษฎียุคหลังอาณานิคม (theorist of Post-colonialism) ชาวอินเดีย ผู้ซึ่งได้รับอิทธิพลในแนวคิดจากแคร์รีรีดา ลากอง ฟุโกต์ รวมไปถึงซาอิด

²⁸ สารัตถนิยม (essentialism) หมายถึง ทักษะทางปรัชญาที่ให้ความสำคัญแก่ภาวะที่เป็นเนื้อแท้ (essence) ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นตัวของตัวเอง และแตกต่างจากสิ่งอื่น (ปรับปรุงจากความหมายของ “essence” ใน ราชบัณฑิตยสถาน, (2540). หน้า 34.)

²⁹ เควิน เฮทเธริงตัน (Kevin Hetherington) ศาสตราจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Open ในอังกฤษ ผู้ที่สนใจเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับที่ว่าง (spatial theory)

ประการแรก โลก (globe) ถูกทำให้มีประสบการณ์เพิ่มขึ้นในฐานะเป็นสิ่งเดียวที่เติบโต (growing) ขึ้นตามระดับ (scale) เดียวกันกับเวลาที่เราก้าวไปข้างหน้า

ประการต่อมาได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างบิตของโลก (bits of globe)³⁰ นำไปสู่ตรรกะการเปลี่ยนแปลง (transitive logic) ซึ่งกระทำพื้นที่ว่างทางสังคม (social space) อันส่งผลกระทบต่อระดับต่างๆ ของภูมิภาค (terms of region) เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างมีนัยยะ ในการทำความเข้าใจต่อโลกาภิวัตน์และความชัดเจนในนิยาม (defined) ของตัวแปรที่มีอยู่ทางภูมิภาคเหล่านั้น (regional spatial parameters)

ประการที่สาม ความใหญ่โต (large) ของโลกาภิวัตน์ที่บ่อยครั้งมีความซับซ้อนเสียยิ่งกว่าส่วนเล็กๆ (small) ของมัน ซึ่งในประเด็นนี้ เฮทเธอร์ริงตันจะตอกย้ำความคิดตามแนวทางองค์รวม (Holism) นั่นก็คือ ผลรวมเป็นมากกว่าผลย่อยทั้งหมดมารวมกัน (the whole is more than the sum of its parts)

ประการที่สี่ โลก (globe) ถูกนำมารวมและถูกทำความเข้าใจในฐานะที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์อันเต็มไปด้วยประเด็นของการปะทะประสาน (points of intersection) หรือเป็นปม (nodes) ซึ่งเป็นภาพวาด (illustrate) ในเงื่อนไขต่างๆ ของโลกาภิวัตน์ (the conditions of globalization) (ในกรณีของ เมืองต่างๆ บนโลก ศูนย์กลางทางการเงิน ศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ทำอากาศยาน) เป็นต้น

ประการที่ห้า โลกาภิวัตน์ในฐานะที่เป็นประสบการณ์อย่างใหม่ (experience of the new) ที่พุดออกมาจากบรรดาปมศูนย์กลาง (central nodes) สู้อย่างขอบพื้นที่มากขึ้น (more peripheral area) และเข้ามาครอบครอง (dominate) สิ่งเหล่านั้นทั้งหมด

ประการสุดท้าย ความเป็นท้องถิ่น (local) หรือประสบการณ์ทางวัฒนธรรมอันมีลักษณะทางสถานที่เฉพาะ (place-specific cultural experience) ถูกทำให้เป็นตัวตน (subjected) ด้วยการไม่ต่อต้านสิ่งเหล่านี้ออกไปเพื่อจะนำมาสู่ผลกระทบต่างๆ ของระบบโลกาภิวัตน์ (non-place-specific processes of global cultural forms – กระบวนการต่างๆ ที่ปราศจากพื้นที่เฉพาะของรูปทรงต่างๆ ทางวัฒนธรรมโลก)

โลกาภิวัตน์เป็นเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับการเคลื่อนไหว (fluid) ของสภาวะการไม่มีขีดตรงข้าม (dichotomy) ที่เปลี่ยนแปลง สลับ โยกย้ายกันไปมาของสายธาร (flows) ในมิติต่างๆ อันอาจแบ่ง

³⁰ “bit” มาจากตัวย่อของ B (inary) (dig) IT คือ ตัวเลขฐานสองซึ่งประกอบด้วย 0 หรือ 1 และใช้ในความหมายของหน่วยวัดสมรรถภาพความจำข่าวสาร (นิกคอลลัส เนโกรปีออนเต้, 2540. หน้า 17.) “bits of globe” จึงหมายถึง หน่วยวัดสมรรถภาพความจำข้อมูลต่างๆ ของโลก

ตามทัศนะของอัปปาดูราย (Appadurai) ใน 5 มิติ คือ มิติทางชาติพันธุ์ (ethnoscapes), มิติทางเทคโนโลยี (technoscapes), มิติทางการเงิน (finanscapes), มิติทางอุดมการณ์ (ideoscapes) และมิติทางด้านสื่อ (mediascapes) (Appadurai, Arjun, 1990: 295-310) กระแสสายธารวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ (global cultural flow) ของอัปปาดูราย คือความเคลื่อนไหวกันอย่างซับซ้อนของสิ่งเหล่านี้

แต่กระนั้น โลกาภิวัตน์มีความขัดแย้งภายในตัวของมันเองอย่างรุนแรง ในขณะที่โลกาภิวัตน์แผ่ขยายออกไป ตัวของมันกลับมีการกักต้อนภายในตัวของมันเองเช่นกัน คือมีลักษณะที่ขัดแย้ง (contradiction) ในตัวของมันเองด้วย การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมในระบบโลกาภิวัตน์ก็คือพลวัตของระบบโลกาภิวัตน์เอง สามารถผลิตพลังด้านตรงข้ามตัวมันออกมาด้วย พลังที่ว่ำนี้นิยมโดยทั่วไปว่าเป็นพลังของท้องถิ่นนิยม (localization) (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 86)

ดังนั้นการแบ่งความเป็นโลกาภิวัตน์ให้ออกจากท้องถิ่นนิยม (localization) จึงเป็นไปได้ ความเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันของทั้งสองนี้จึงเกิดคำศัพท์ที่เรียกสภาวะนี้ว่า “Glocalization” อันเป็นคำที่จับมาเสียบประสานงากัน (telescoping) ระหว่างคำว่า “global” และ “local” และคลุกเคล้า (blend) เข้าด้วยกัน ซึ่งคำ “Glocalization” นี้ปรับมาจากศัพท์เฉพาะในแวดวงธุรกิจของญี่ปุ่น (Japanese business jargon) และกระโดดมาอยู่ในหน้า 134 ของศัพท์ใหม่พจนานุกรมออกซ์ฟอร์ดปี ค.ศ. 1991 (The Oxford Dictionary of New Words, 1991: 134) ในเวลาต่อมา (Roland Robertson, 1995: 25-44) และด้วยความเคลื่อนไหวและการผสมผสานนี้ของทั้งโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นนิยม ดังนั้น “Glocalization” จึงหมายถึงกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างโลกาภิวัตน์และพลังของท้องถิ่นนั่นเอง (Robertson, R 1995 ; Friedman, J. 1994 อ้างใน อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 88-89)

การมองโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นนิยมเป็นขั้วตรงข้ามนี้เป็นผลจากความเข้าใจว่าโลกาภิวัตน์เป็นพลังที่ก่อให้เกิดแบบแผนทางวัฒนธรรมเดียวกัน (cultural homogeneity) และขณะเดียวกันก็นิยามท้องถิ่นนิยมว่าเป็นพลังของ “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” (cultural heterogeneity) ความเคลื่อนไหวที่เป็นกระแสท้องถิ่นนิยมต่างๆ นั้นเกิดขึ้นได้ก็เพราะอาศัยปัจจัยในระดับใหญ่กว่าปัจจัยภายในของท้องถิ่นนั้นๆ เอง (transnational causes) เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey)³¹ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติของทุนนิยม ต้องการเอาชนะความแตกต่างของพื้นที่เนื่องจากต้องการขจัดอุปสรรคการขวางกั้นของพื้นที่ในการเคลื่อนย้ายทุน ตรงข้ามยิ่งทุนมีความคล่องตัวในการเคลื่อนย้ายมากขึ้น

³¹ เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey: 1935-ปัจจุบัน) ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาทางด้านการพัฒนาของภูมิศาสตร์สมัยใหม่ในฐานะที่เป็นวินัยการควบคุมชนิดหนึ่ง (the development of modern geography as a discipline)

เท่าใด ทุนก็ยิ่งไวต่อลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่มากขึ้นเท่านั้น ยิ่งอุปสรรคของการเคลื่อนที่ของทุนลดลงเท่าใดความหลากหลายของพื้นที่แต่ละแห่งก็ยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งพื้นที่โลกถูกรอบคลุมด้วยพลังโลกาภิวัตน์มากขึ้นเท่าใด การเน้นความเป็นท้องถิ่นก็จะยิ่งปรากฏชัดขึ้นเท่านั้น ตรรกะของทุนจึงทิ้งละสายความแตกต่างของพื้นที่และตอกย้ำลักษณะเฉพาะของพื้นที่ไปพร้อมๆ กัน (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546: 87-89) เป็นกระบวนการที่ทำให้โลกไม่มีความแตกต่างบนพื้นฐานแบบทุนนิยม

เราใช้แนวคิด “ท้องถิ่นวิวัฒน์” (localization) เพื่อเน้นย้ำความเป็นสิ่งที่ฝังแน่นกับท้องถิ่น (local embeddedness) ในการพัฒนาชนบท โดยพุ่งตรงไปยังแนวทางการตรวจสอบอันซับซ้อนด้วยรูปแบบความรู้เฉพาะถิ่น (local form of knowledge) และองค์กร (organization) ในท้องถิ่นที่มุ่งมั่นในการตรวจสอบ (reworked) ในการมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับการแลกเปลี่ยนกับเงื่อนไขต่างๆ ภายนอกตัวท้องถิ่นเอง ดังนั้นในประเด็นนี้ตัวของท้องถิ่นจึงต้องเป็นท้องถิ่นวิวัฒน์ที่มีการโต้ตอบดังที่นอร์แมน ลอง (Norman Long)³² เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “re-localization” (Long, Norman, 1996: 50) ซึ่งไม่ใช่ท้องถิ่นวิวัฒน์ (localization) ที่เรียบง่ายเหมือนในอดีต กลับกลายเป็นท้องถิ่นที่มีความสามารถในการยืดหยุ่น สามารถสร้างระยะห่าง และ/หรือปรับลดจุดเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่แวดล้อมภายนอกและภาวะกัดกร่อนกินตัวเองภายใน (self implosive cannibal) ได้อย่างเหมาะสม

การหวนคืนของบรรดาสัญญาใจในท้องถิ่น (local commitment) และการกลับมาของสิ่งประดิษฐ์ (reinvention) หรือการสรรค์สร้างรูปร่างทางสังคมท้องถิ่นแบบใหม่นี้ จึงบังเกิด (emerge) ขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์นั่นเอง

การกลับมาโต้ตอบของท้องถิ่นวิวัฒน์ (re-localization) เป็นการเปิดโอกาสในการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งทางแนวคิดทฤษฎีใหม่ๆ (new theoretical insights) ซึ่งนำมาสู่กระบวนการต่างๆ ในการปฏิรูปทางสังคม (social transformation) ต่อไป โดยเราควรมองภาพความเป็นระเบียบโลก (view global ordering) ในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงอย่างซับซ้อนของความเป็นเอกพันธ์ (homogenization) และความหลากหลาย (diversity) (Long, Norman, 1996: 50) มากกว่าที่จะพยายามจับทุกอย่างเข้ามาไว้ในกรอบเดียวกันตามการพรรณนาแบบโลกาภิวัตน์

³² นอร์แมน ลอง (Norman Long) นักสังคมวิทยา-มานุษยวิทยาชาวอังกฤษ เป็นนักวิจัยที่มุ่งเน้นเรื่องโลกาภิวัตน์ และการพยุจราคาอาหารและสินค้าอื่นๆ กระแสการอพยพข้ามดินแดนเข้ามายังสหรัฐอเมริกาและยุโรปจากลาตินอเมริกา ตลอดจนกระบวนการทำให้เป็นสินค้าในยุคเสรีนิยมใหม่ (commoditization in an era of neo-liberalism)

การต่อสู้กับโลกาภิวัตน์ของคนชายขอบจึงมิใช่การปฏิเสธเสมอไปหากแต่ปรับใช้วาทกรรมของกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อมิให้ต้องตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 89) และการที่จะเข้าใจตรรกะของการผสมผสานขององค์ประกอบทางวัฒนธรรม เราจำต้องเข้าใจบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างตัวแปรทางสังคมต่างๆ ด้วย (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, เรื่องเดียวกัน: 90)

อังเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ (Andre Gunder Frank)³³ ได้เขียนหนังสือชื่อ “Capitalism and Underdevelopment in Latin America” ที่ว่าด้วยระบบทุนนิยมโลกอันเป็นที่มาของการด้อยพัฒนาในปัจจุบัน แฟรงค์กล่าวว่า ประเทศด้อยพัฒนานั้นมิได้ด้อยพัฒนา (underdeveloped) มาแต่เดิม แม้ว่าจะไม่พัฒนา (undeveloped) ก็ตาม แต่สถานะด้อยพัฒนาเกิดขึ้นหลังจากที่ประเทศเหล่านี้ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกแล้ว การพัฒนากับการด้อยพัฒนาคือคู่ความขัดแย้งในระบบทุนนิยม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ในขั้นตอนทางประวัติศาสตร์เดียวกัน เมื่อทุนนิยมพัฒนามากขึ้นจะเกิดการแยกตัวออกเป็นเขตใจกลาง (metropolis) และบริวาร (satellite)

การพัฒนาของเขตใจกลางเกิดขึ้นได้ด้วยการขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากเขตบริวาร โดยสร้างการผูกขาดการค้า กระบวนการนี้ทำให้ทุนนิยมใจกลางยิ่งพัฒนาร่ำรวยมากขึ้น ขณะที่เขตบริวารยิ่งด้อยพัฒนาและยากจนลง ดังนั้นประเทศทุนนิยมใจกลาง จึงต้องเป็นผู้นำเสนอและปกป้องรักษาระบบอันนี้ไว้ โดยการใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมควบคุมอำนาจทางการเมือง แฟรงค์จึงเห็นว่าการด้อยพัฒนาในเขตบริวารเกิดขึ้นจากการบุกรุกของทุนนิยมจากภายนอก โดยแปรเศรษฐกิจแบบชนวนชาติและพึ่งตนเองแต่ดั้งเดิมให้กลายเป็นส่วนหนึ่งในห่วงโซ่การขูดรีดของทุนนิยมโลก (Andre Gunder Frank, 1967: 7-9 อ้างใน สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, 2535: 41)

ในความเป็นใจกลางของระบบทุนนิมนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากทางฝั่งโลกตะวันออกแล้วไหลไปสู่ฝั่งทางตะวันตก แต่ในทางกลับกัน โดยมีอเมริกาเป็นหัวเรือใหญ่ในการทำให้กระแสทุนนิยมพัฒนาระบายขยายตัวครอบคลุมไปยังทุกส่วนของโลก และการขยายตัวของสหรัฐอเมริกา มีลักษณะพิเศษก็คือ มีลักษณะที่ไม่ใช่กันส่วนอื่นๆ ออกไป หรือสร้างความพิเศษให้กับของตัวเองเท่านั้น (exclusive) แต่เป็นการขยายตัวออกไปเพื่อที่รวมคนอื่นเข้ามาด้วย (inclusive) การรวมคนอื่นเข้ามามีด้วย หากใช้สำนวนของชเนส วงศ์ยานนาวา อาจกล่าวได้ว่าเป็น “การขยายตัวของรัฐบาลรัฐธรรมนูญอเมริกันแบบอเมริกันฟุตบอล” (ชเนส วงศ์ยานนาวา, 2546: 73) ซึ่งหมายความว่า

³³ อังเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ (Andre Gunder Frank: 1925-2005) นักประวัติศาสตร์ทางเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน (German economic historian) และยังเป็นนักสังคมศาสตร์หนึ่งในผู้ก่อตั้งทฤษฎีการพึ่งพิง (the Dependency theory) และทฤษฎีระบบโลก (World Systems Theory) ในปี ค.ศ. 1960

ว่า อำนาจอธิปไตยแบบสหรัฐอเมริกาไม่ได้ผนวกหรือต้องการทำลายอำนาจอื่นๆ ในทางตรงกันข้ามกลับดึงอำนาจอื่นเข้ามาไว้ในเครือข่ายของตนโดยอำนาจอธิปไตยแบบนี้พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับฝ่ายต่อต้าน และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะแสวงหาฉันทามติ (consensus) (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2547: 251) ดังเช่น “ฉันทามติวอชิงตัน” (Washington Consensus) (วัชรพล พุทธรักษา, 2549) ที่มีผลในทางนโยบายต่อผู้นำ/ผู้บริหารทั่วโลก ดังที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็น “วาระแห่งเสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberal Agenda)³⁴ ซึ่งมีผลต่อเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวินัยทางการคลัง (Fiscal discipline), การให้ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องรายจ่ายสาธารณะ (Public expenditure priority), การปฏิรูประบบภาษี (Tax reform), กระบวนการเปิดเสรีทางการเงิน (Financial liberalization), อัตราแลกเปลี่ยนที่ไม่คงที่ (Competitive exchange rate), การเปิดเสรีทางการค้า (Trade liberalization), การลงทุนโดยตรงจากต่างชาติ (Foreign direct investment), กระบวนการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (Privatization), การยกเลิกกฎเกณฑ์ (Deregulation) และสิทธิในที่ดิน (Property rights) ฯลฯ

โลกาภิวัตน์อาจเปิดพรมแดนของรัฐบาลได้ อาจสร้างระบบเศรษฐกิจโลกได้ อาจสร้างวัฒนธรรมบริโภคนิยมหรือวัฒนธรรมตลาดที่คนทั้งโลกมีแนวโน้มในการบริโภคที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งมีรูปแบบการใช้ชีวิตอีกหลายอย่างที่คล้ายคลึงกัน แต่โลกาภิวัตน์ก็เป็นเสมือนกระบวนการบางอย่างที่ขัดแย้งอยู่ในตัวเอง กล่าวคือ ในขณะที่โลกกำลังจะเป็นหนึ่งเดียวไร้พรมแดนทางเศรษฐกิจและสังคม แต่มีขบวนการของท้องถิ่นนิยม วัฒนธรรมนิยม ชาตินิยม หรือเผ่าพันธุ์นิยมเกิดขึ้นอย่างมากมาย สาเหตุสำคัญก็สืบเนื่องมาจากรัฐชาติเริ่มอ่อนแอและไร้อำนาจการควบคุมรูปแบบหรือโฉมหน้าที่แท้จริงของโลกาภิวัตน์ ดังนั้นโลกาภิวัตน์จึงเป็นไปทั้งระดับโลกและระดับท้องถิ่นพร้อมๆ กัน เพราะทั้งโลกและท้องถิ่นต่างก็คือ หน้าตาสองด้านของขบวนการเดียวกัน (Hall, Stuart. 1991: 27)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

³⁴ แนวความคิดหลักๆ ในรูปแบบเชิงอุดมคติ (idea type) เสรีนิยมใหม่นั้นให้ความสำคัญแก่ 1.ปัจเจกชน 2. เสรีภาพในการเลือก 3. จำกัดบทบาทของรัฐให้มีน้อยที่สุด ในขณะที่อนุรักษนิยมใหม่ให้ความสำคัญแก่ 1. ชาติ 2. ลำดับชั้นและการอยู่ภายใต้อำนาจ 3. สังคมที่มีระเบียบวินัย 4. อำนาจนิยมทางสังคม (social authoritarianism) 5. รัฐบาลที่เข้มแข็ง (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2531: 19) รายละเอียดที่นำไปของลัทธิเสรีนิยมใหม่ ดู เบร็น เนลสัน, (2548). ความคิดทางการเมืองแบบตะวันตก: จากโสกราตีสถึงขุดมการณ์. สมนึก ชูวิเชียร แปล. เอ็มแอล ซี เอชเอ็น แอนด์ พริ้นติ้ง จำกัด: กรุงเทพฯ. หน้า 317-345.

การที่เข้าใจระบบโลกาภิวัตน์จึงจำเป็นต้องเข้าใจตัวเอง เข้าใจตนเองในที่นี้ย่อมไม่ใช่อาการของความคลั่งไคล้ หมกมุ่นหลงใหลอย่างหมุ่มน้อยนาซิซัส (Narcissus)³⁵ ที่หลงรักเงาของตัวเอง หรือพยายามที่จะต่อต้านโลกาภิวัตน์อย่างสุดขั้วที่เรียกกันว่าพวก “Globophobe” แต่อย่างใด หากแต่เป็นการเรียนรู้เข้าใจตนเองเพื่อที่จะปรับตัวและหาผลประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้นการแสวงหาความรู้สำหรับการอยู่รอดของตนเองจึงเป็นการต่อรองกันภายในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ด้วยตรรกะการคิดที่เปลี่ยนไป เพื่อที่จะเข้าใจถึงระบบอันซับซ้อนที่ทั้งเปิดเผยและซ่อนตัวอยู่ภายใต้หน้าฉากเสรีนิยมใหม่ที่ดำเนินการอยู่ระบบจักรวรรดิของอเมริกาที่แผ่ “ความเป็นอเมริกันฟุตบอล” อยู่ในขณะนี้ ดังนั้นการแสวงหาตรรกะคำอธิบายชุดใหม่จึงมิได้เล็งไปที่พิภพทางภูมิศาสตร์ของประเทศอเมริกา หากแต่เป็นตรรกะที่ทำงานอยู่ในปัจจุบันและเอื้อให้อเมริกาเป็นประเทศที่ได้ประโยชน์ในจักรวรรดิแบบใหม่ (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2546: 81) อันเป็นการเรียนรู้ที่เน้นไปยังภายใต้เงื่อนไขใดที่ทำให้กระบวนการอเมริกาภิวัตน์ (Americanization) ที่แทรกซึมอยู่ทั่วทุกจุดในโลกปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์หนึ่งๆ ได้อย่างไรมากกว่า

2.6 จุดเชื่อมต่อของมโนทัศน์ทั้งสาม

การแสวงหาคำอธิบายถึงวิถีแห่งตรรกะหรือระเบียบวิธีการคิดเพื่อปรับตัวและเข้าใจตนเอง มีความสำคัญไม่น้อยหากเรายังคงที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมแบบโลกาภิวัตน์ การที่จะทำให้คนภายในประเทศมีตรรกะวิถีคิดที่ลึกซึ้ง ย่อมไม่เกิดขึ้นด้วยพุทธิภาวะทางปัญญาของคนใดคนหนึ่งที่จะนั่งทางใน (meditation) เรียนรู้กันเอาเองตามวิถีทางอันศักดิ์สิทธิ์ (sacred) ในการเดินทางเข้าสู่ความจริงอันสมบูรณ์ และละทิ้งทางโลกเข้าสู่ดินแดนแห่งพระเจ้าหรือนิพพาน หากแต่เป็นเรื่องราวทางฆราวาส (profane) ที่เกิดขึ้นจากการให้การศึกษาที่สอดคล้องกับโลกที่เปลี่ยนแปลงไปและปรับทั้งตัวเองและกระแสโลกาภิวัตน์ให้เกิดความหมายในการใช้ชีวิต การเล่าเรียนทางโลกย์ชนิดนี้จึงเป็นการเรียนรู้ที่ประกอบตัวขึ้นจากความจริงที่สัมพันธ์กับกาลเทศะหนึ่งๆ ที่เล็งอัตวิสัยของตนเองในการตีความร่วมกับผู้อื่น ไปไม่พ้น

ความรู้เช่นนี้ไม่เป็นเพียงเรื่องที่มีอยู่แต่ในตำรา แต่เป็นความรู้ที่อ้างอิงเข้ากับชีวิตจริงที่ผูกพันและวทวนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งนับตั้งแต่มีการจัดระบบการศึกษาของไทยอย่างเป็นทางการใน

³⁵ นาซิซัส (Narcissus) เป็นชื่อของพรานหนุ่มในเทพนิยายกรีก ผู้มีใบหน้าอันงดงามถึงขั้นหลงรักเงาของตัวเองที่ปรากฏในแม่น้ำ จนกระทั่งเสียชีวิตลงจึงเกิดเป็นดอกไม้มนาซิซัส (Narcissus) ใกล้เคียงกับคำว่า Narcissus เป็นภาษาลาตินที่มาจากภาษากรีกว่า Narkissos ซึ่งมาจากศัพท์ narke แปลว่ามึนชา งงววย (numbness) หรือ อาการครึ่งหลับครึ่งตื่น ไม่รู้สึกตัว (stupor) ในทางจิตวิทยาคำว่านาซิซัส ถูกใช้กับคนที่มียาหลงรักตัวเองอย่างรุนแรง (self-love)

สมัยรัชการที่ 5 แล้ว การเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวของคนสมัยโบราณก่อนหน้านั้น ถูกแทนที่ กดทับ และลดระดับความสำคัญ โดยความรู้ชุดใหม่อันเป็นความรู้ที่ถูกสร้างผ่านกระบวนการทำให้เกิดความเป็นมาตรฐาน (standardization) โดยอำนาจของชนชั้นสูงเพื่อตอบสนองบริบททางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยการเรียงร้อยนำเอาความรู้เหล่านั้นกล่อมเกล่าประชาชนของตนเองผ่านเทคนิคการใช้อำนาจแบบต่างๆ ในระบบการศึกษา ดังมีตัวอย่างความพยายามของรัฐส่วนหนึ่งที่ปรากฏในแบบเรียนปรากฏในการวิจารณ์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวในบทที่ 1³⁶ อำนาจและความรู้ในระบบการศึกษาจึงไม่สามารถแยกออกจากกัน โดยผ่านสิ่งที่เรียกว่ากระบวนการในการควบคุมผ่านเทคนิคหรือเทคโนโลยีต่างๆ ได้ เช่นเดียวกันกับที่จะต้องมีการสร้างหรือกำหนดกรอบคิด มโนทัศน์ในการทำวิจัยเพื่อที่จะสร้างอำนาจในการควบคุมและอธิบายความรู้ให้ปรากฏชัดเจนและเป็นรูปธรรมขึ้น

การสำรวจมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัย เป็นการพยายามที่จะเข้าใจและตีความมโนทัศน์ต่างๆ ภายใต้เงื่อนไขทั้งในระดับการตีความส่วนบุคคลและเงื่อนไขทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยเป็นการตีความที่มุ่งไปยังการทำความเข้าใจตนเองผ่านมโนทัศน์ที่ปรากฏในรูปแบบของงานเขียน และการตีความมโนทัศน์ต่างๆ นั้นก็ต้องสอดคล้องและเป็นที่ยอมรับจากบริบททางวิชาการที่การตีความนั้นๆ ดำรงอยู่ ซึ่งมโนทัศน์เรื่องอำนาจและความรู้ในที่นี้ได้ถูกทำความเข้าใจและตีความผ่านแนวความคิดของมิเชล ฟูโกต์ และมโนทัศน์เรื่องโลกาภิวัตน์ที่ประกอบด้วยแนวคิดหลากหลายจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง

กล่าวโดยสรุปถึงความเกี่ยวพันของมโนทัศน์ทั้งสามพบว่า อำนาจเป็นตัวกำหนดความเป็นไปได้ของความรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ ขึ้น ความรู้จะถูกสถาปนาสร้างตัวตนผ่านกลไกของอำนาจ โดยที่ความรู้นั้นจะต้องเป็นไปเพื่อที่จะรักษาหรือสร้างความชอบธรรมในการสร้างคำอธิบายเพื่อรองรับการมีอยู่ของอำนาจ ความรู้และอำนาจจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในการที่จะสร้างตัวตนของผู้ที่มีอำนาจผ่านการใช้ความรู้ และตัวของความรู้เองก็ถูกสร้างขึ้นมาจากอำนาจของผู้ใช้ความรู้นั้นๆ เช่นกัน อำนาจและความรู้จึงมีส่วนในการสร้างความจริงที่ยอมรับกันในสังคมหนึ่งๆ

แต่อย่างไรก็ตามทั้งอำนาจและความรู้ก็มีลักษณะที่เป็นนามธรรม ภาควิปฏิบัติการณ์ของทั้งสองจะต้องมีการกระทำผ่านกลไกควบคุมและสร้างภาพตัวแทนบางอย่างที่สามารถทำให้ทั้งอำนาจและความรู้เปิดเผยตัวเองออกมา โดยที่อำนาจนั้นจะต้องสัมพันธ์และมีเป้าหมายในการรองรับ และจะต้องเป็นการกระทำต่อกระทำโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในตัวของ

³⁶ ดูหัวข้อที่ 1.2 วรรณกรรมปริทัศน์

มันเองเอาไว้ ดังนั้นความรู้จึงถูกอำนาจสร้างตรรกะการกดบังคับผ่านทางระเบียบวินัยต่างๆ ในการที่จะเข้าถึงความรู้ชุดหนึ่งๆ ความรู้ที่ไม่รองรับการมีอยู่ของอำนาจหรือเป็นความรู้ที่เป็นอันตรายต่ออำนาจจึงถูกกดทับเอาไว้ไม่ให้ความรู้ชุดนั้นๆ ได้เผยตัวเองออกมา

แต่อย่างไรก็ตามหากในช่วงต้นยุคการล่าอาณานิคมหวังผลทางการปกครองพื้นที่ภูมิศาสตร์แล้ว ในช่วงระยะเวลาปัจจุบันก็เปลี่ยนเทคนิคการล่าอาณานิคมใหม่ กลายเป็นการล่าอาณานิคมทางวัฒนธรรมโดยผ่านประเด็นของการบริโภคในเชิงสัญลักษณ์ (sign consumption)³⁷ อันสลับซับซ้อนเพื่อก้าวไปสู่ภาวะความทันสมัยที่หนักแน่นยิ่งขึ้น (hypermodernity) ทำให้กระแสความรู้ในโลกโลกาภิวัตน์มีความหลากหลายของข้อมูลโดยไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบคิดของอำนาจที่ยึดติดกับขอบเขตทางกายภาพอีกต่อไป ระบบการศึกษาและอำนาจในการกล่อมเกลามาจากรัฐผ่านเทคโนโลยีในการควบคุมผู้เรียนต่างๆ จึงต้องเผชิญหน้ากับการค้นหาความรู้ด้วยตัวเองแบบใหม่บนโลกข้อมูลข่าวสารอย่างอินเทอร์เน็ตในฐานะอาณานิคมเสมือนทางปัญญาแห่งใหม่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

การจะวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจที่เกิดขึ้นภายในระบบการศึกษาจึงจะต้องกลับไปทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขต่างๆ ในการก่อตัวของรูปแบบความรู้ที่สัมพันธ์กับอำนาจ รวมถึงบริบทขององค์ประกอบที่ได้กำหนดสิ่งที่จะควรจะเป็นความรู้แบบต่างๆ ขึ้นมา อันส่งผลกระทบต่อความเข้าใจในเรื่องความรู้ของคนทั้งก่อนที่จะเริ่มและหลังที่มีระบบการศึกษาสมัยใหม่ทั้งในบริบททางตะวันตกและไทย ซึ่งจะนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงระบบการศึกษาของไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากระบบการศึกษาสมัยใหม่จากทางตะวันตก ประกอบกับการมาของกระแสโลกาภิวัตน์อันเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการทำความเข้าใจถึงการพยายามที่จะจัดตั้งการศึกษาทางเลือก ดังในกรณีศึกษาอย่างเว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืนต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

³⁷ การบริโภคในเชิงสัญลักษณ์ (sign consumption) เป็นการบริโภคที่ไม่เพียงสนใจแต่ทางด้านคุณค่าเนื้อหาหรือในแง่ประโยชน์ใช้สอยของสินค้าเท่านั้น หากแต่เป็นการบริโภคคุณค่าทางด้านความหมายหรือรสนิยมที่ติดตามกับการบริโภคนั้นๆ ด้วย เช่น การเลือกซื้อเสื้อผ้าที่ไม่ได้เป็นเพียงเพื่อการสวมใส่ ปกปิดร่างกาย แต่การเลือกยี่ห้อหรือรูปทรงของเสื้อผ้าก็เป็นการกำหนดรูปแบบการใช้ชีวิตหรือสถานะของตนในสังคมไปด้วยเช่นกัน